

Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk strategia

RIIKKSUÄVTÕÖZZ ČÕÕDTÕÖZZ 2021:56

vn.fi

VALTIOEUVOSTO
STATSRÅDET

Riiksuávtõzz čõõdtõzz 2021:56

Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk strategia

Aarktlaž vasttõsve'rğğoummi tuâjj-joukk
Aarktlaž politiikk strategia ohjeemjoukk

Riiksuávtõs He'Issen 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Publication distribution

Institutional Repository
for the Government
of Finland Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Publication sale

Online bookstore
of the Finnish
Government

vnjulkaisumyynti.fi

Riikksuávtõs

ISBN pdf: 978-952-383-540-5

ISSN pdf: 2490-0966

Kuásttjõs: Riikksuávtõõzz vaaldšemjuâggas, õlmstâ'ttempoout'tõs

He'Issen 2021

Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk strategia

Riikksuávtööz čöđödtööz 2021:56

Čöđöttei Riikksuávtös

Tääimteei/
Tääimteei Nina Brander, Emma Borg

Öutstösraaji Aarktlaž vasttösve'rggoummi tuáj-joukk
Aarktlaž politiikk strategia ohjjeemjoukk

Ķiöll nuörttsää'mĳiöll

Seiddmie'rr

71

Vuänös

Lää'ddjânnam odđ Aarktlaž politiikk strategia meä'rtâäll Lää'ddjânnam tää'rĳmös täävtöözid aarktlaž vuu'dest. Puk toi'mmjummuš aarktlaž vuu'dest älgg vuäđđööväd luäd keäll'jeeivuö'tte, äimmööz suöjjummša da keäll'jeei ouddnummuž vuäđđjurddjid di älggmeerai vuöiggädvuöđi cistâst äänmös'sše. Tâin vue'lggömsö'jin vuei'tet tä'rĳstöölläd še Lää'ddjânnam ekonomlaž intree'ssid kuöskki täävtöözid. Strategia vuäll ee'jj 2030 räija.

Vä'ldminister Sanna Mariin halltösprograamm strateeglaž obbvuöđâst "Lää'ddjânnam šorradvuöđâs peä'lnn šuurab maai'lmest" lij vuämmšum tarbb aarktlaž öhttsažtuáj ravveem diött. Oou'dbuž Aarktlaž strategia lij ee'jjest 2013.

Strategia jâä'dtensäa'nin puu'tet ou'dde aarktlaž politiikk meeraiköskksaž raamid da aarktlaž staanvuöđ kööččmööžžid. Odđ strategiasst prioritäätet teäddceäklösvuudid:

1. Äimmösmuttâz tuö'llstööllmös da tööz šio'ttlöövvmös
2. Aazzi (pue'rrjie'llem oudâsviikkmöš da älggmeer sä'mmlai vuöiggädvuöđ)
3. Aarktlaž silttummuš (jie'llemvue'jj da vuössklass'saž tu'tĳkummuš)
4. Infrastruktuur da logistikk

Strategia teäddceäklösvuud'in puu'tet ou'dde teäddceäklösvuud vue'ĳĳ-koov, tää'vtöllum ouddnummuž aarktlaž vuu'dest da konkreettlaž tääimaid täävtöözid vuällam diött.

Aarktlaž politiikk strategia lij valmstöllum riikksuávtööz kanslia jâä'dte'men. Puk ministeria lie leämmaž mie'ldd valmstööllämtuájast.

Ä'sš-sää'n

äimmösmuuttâs, infrastruktuur da logistikk, aarktlaž politik, aarktlaž vu'vdd, aarktlaž tu'tĳkummuš, strategia, sä'mmla, Aarktlaž suávtös, keäll'jeei ouddnummuš, jie'llemvue'jj

ISBN PDF 978-952-383-540-5

Ä'sšnâamar VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966

Ha'ĳĳkösnâamar VNK027:00/2019

Čöđödtööz ädrös <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-540-5>

Arktisen politiikan strategia

Valtioneuvoston julkaisu 2021:56

Julkaisija Valtioneuvosto

Toimittajat Nina Brander, Emma Borg

Yhteisötekijä Arktisten vastuuvirkamiesten työryhmä
Arktisen politiikan strategian ohjausryhmä

Kieli koltansaame

Sivumäärä 71

Tiivistelmä

Suomen uusi Arktisen politiikan strategia määrittelee Suomen keskeiset tavoitteet arktisella alueella. Kaiken toiminnan arktisella alueella tulee perustua luonnon kantokykyyn, ilmaston suojelemiseen ja kestäväen kehityksen periaatteisiin sekä alkuperäiskansojen oikeuksien kunnioittamiseen. Näistä lähtökohdista voidaan tarkastella myös Suomen taloudellisiin intresseihin liittyviä tavoitteita. Strategia ulottuu vuoteen 2030 asti.

Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman strategisessa kokonaisuudessa Suomi kokoaan suurempi maailmalla on tunnistettu tarve arktisen yhteistyön vahvistamiseksi. Edellinen Arktinen strategia on vuodelta 2013.

Strategian johdannossa esitellään arktisen politiikan kansainvälinen viitekehys ja arktisen turvallisuuden kysymyksiä. Uudessa strategiassa priorisoidaan painopistealueita:

1. Ilmastonmuutoksen hillintä ja siihen sopeutuminen
2. Asukkaat (hyvinvoinnin edistäminen ja alkuperäiskansa saamelaisten oikeudet)
3. Arktinen osaaminen (elinkeinot ja huippututkimus)
4. Infrastrukturi ja logistiikka

Strategian painopistealueissa esitellään painopistealueen tilannekuva, tavoiteltu kehitys arktisella alueella ja konkreettiset toimet tavoitteiden saavuttamiseksi.

Arktisen politiikan strategiaa on valmisteltu valtioneuvoston kanslian johdolla. Valmistelutyössä ovat olleet mukana kaikki ministeriöt.

Asiasanat arktinen alue, arktinen tutkimus, strategiat, saamelaiset, Arktinen neuvosto, kestävä kehitys, elinkeinot, ilmastonmuutos, infrastrukturi ja logistiikka, arktinen politiikka

ISBN PDF 978-952-383-540-5

Asianumero VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966

Hankenumero VNK027:00/2019

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-540-5>

Finlands strategi för den arktiska politiken

Statsrådets publikationer 2021:56

Utgivare Statsrådet

Redigerare Nina Brander, Emma Borg

Utarbetad av Tjänstemannaarbetsgruppen med ansvar för arktiska frågor
Styrgruppen för strategin för den arktiska politiken

Språk skoltsamiska

Sidantal

71

Referat

Finlands nya strategi för den arktiska politiken fastställer Finlands viktigaste mål i den arktiska regionen. All aktivitet i den arktiska regionen ska utgå från naturens bärkraft, hänsyn till klimatet, principerna för hållbar utveckling och respekt för urfolkens rättigheter. Utifrån dessa utgångspunkter kan man även granska mål som gäller Finlands ekonomiska intressen. Strategin gäller fram till år 2030.

I den strategiska helheten Finland – större än sin storlek i världen – i regeringsprogrammet för statsminister Sanna Marins regering identifieras behovet att stärka det arktiska samarbetet. Finlands föregående arktiska strategi är från 2013.

I inledningen till strategin presenteras den internationella referensramen för den arktiska politiken och frågor som gäller säkerheten i Arktis. I den nya strategin ingår följande prioriteringar:

1. Bekämpning av och anpassning till klimatförändringen
2. Invånarna (främjande av välfärd samt urfolket samernas rättigheter)
3. Arktisk kompetens (näringar och spetsforskning)
4. Infrastruktur och logistik

I samband med varje prioritering i strategin behandlas lägesbilden för prioriteringen, den eftersträfvade utvecklingen i den arktiska regionen och konkreta åtgärder för att uppnå målen.

Strategin för den arktiska politiken har beretts under ledning av statsrådets kansli. Alla ministerier har deltagit i beredningsarbetet.

Nyckelord

klimatförändring, infrastruktur och logistik, arktisk politik, arktisk region, arktisk forskning, strategier, samer, Arktiska rådet, hållbar utveckling, näringar

ISBN PDF 978-952-383-540-5

ISSN PDF 2490-0966

Ärendenummer VN/5904/2019

Projektnummer VNK027:00/2019

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-540-5>

Finland's Strategy for Arctic Policy

Publications of the Finnish Government 2021:56

Publisher Finnish Government

Editors Nina Brander, Emma Borg

Group author Working group of public officials responsible for Arctic issues
Steering group of Finland's Arctic policy strategy

Language Skolt Saami **Pages** 71

Abstract

Finland's new Arctic policy strategy sets out Finland's key objectives in the Arctic region. All activities in the Arctic region must be based on ecological carrying capacity, climate protection, principles of sustainable development, and respect for the rights of indigenous peoples. The objectives arising from Finland's economic interests can also be examined from this perspective. The strategy extends to the year 2030.

The need to strengthen Arctic cooperation has been identified in the strategic section titled 'Globally influential Finland' of the Programme of Prime Minister Marin's Government. The previous Arctic strategy was adopted in 2013.

The international framework for Arctic policy and issues of Arctic security are presented in the introduction to the strategy. The priorities of the new strategy are as follows:

1. Climate change mitigation and adaptation
2. Inhabitants (promotion of wellbeing and the rights of the Saami as an indigenous people)
3. Arctic expertise (livelihoods and leading edge research)
4. Infrastructure and logistics

The priorities of the strategy present the situational picture of each priority area, the objectives for the Arctic region, and the concrete actions to achieve the objectives.

Finland's Arctic policy strategy has been prepared under the auspices of the Prime Minister's Office. All ministries have participated in the preparation of the document.

Keywords climate change, infrastructure and logistics, Arctic policy, Arctic region, Arctic research, strategies, Saami people, Arctic Council, sustainable development, livelihoods

ISBN PDF Reference number 978-952-383-540-5
VN/5904/2019

ISSN PDF Project number 2490-0966
VNK027:00/2019

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-540-5>

Suoma ártalaš politihka strategijja

Stáhtaráđi almmustahttimat 2021:56

Almmustahtti Stáhtaráđđi

Doaimmaheaddji/t Nina Brander, Emma Borg

Searvvušdahkki Ártalaš ovddasvástádusvirgeolbmuid bargojoavku
Ártalaš politihka strategijja stivrenjoavku

Giella nuortalašgiella

Siidomearri

71

Čoahkkáigeassu

Suoma odđa Ártalaš politihka strategijja meroštallá Suoma guovddáš ulbmiliid ártalaš guovllus. Buot ártalaš guovllu doaimma vuodđun galgá leat luonddu suvdinnákca, dálkkádaga suodjaleapmi ja suvdilis gárggiideami prinsihpat sihke eamiálbmogiid vuoigatvuođaid gudnejahttin. Dáin vuolggasajiin sáhttet geahčaduvvot maid Suoma ekonomalaš beroštumiid ulbmilat. Strategijja ollá jagi 2030 rádjái.

Oaiveministtar Sanna Marina ráđdehusprográmma strategalaš ollisvuođas Suopma sturrodagas stuorit máilmmis lea identifiserejuvvon dárbu ártalaš ovtasbarggu váfisteami várás. Ovddit Ártalaš strategijja lea jagi 2013.

Strategijja láidehusas ovdanbuktojuvvojit ártalaš politihka refereansarápma ja dorvolašvuođa gažaldagat. Odđa strategijjas vuoruhuvvojit deaddočuokkesguovllut:

1. Dálkkádatrivdama goahcan ja dasa vuogáiduvvan
2. Orrut (buresbirgejumi ovddideapmi ja eamiálbmot sápmelaččaid vuoigatvuođat)
3. Ártalaš máhttu (ealáhusat ja alladutkamuš)
4. Infrastruktuvra ja logistihkka

Strategijja deaddočuokkesguovlluin ovdanbuktojuvvojit deaddočuokkesguovlluid dillegovva, oččoduvvon gárggiideapmi ártalaš guovllus ja konkrehtalaš doaimmat ulbmiliid oažžašuvvama várás.

Ártalaš politihka strategijja lea válmmastallojuvvon stáhtaráđi kansliija jodiheami mielde. Válmmastallanbarggus leat leamaš mielde buot ministerijjat.

Áššesánit

dálkkádatrivdan, infrastruktuvra ja logistihkka, ártalaš politihkka, ártalaš guovlu, ártalaš dutkamuš, strategijjat, sápmelaččat, Ártalaš ráđđi, suvdilis gárggiideapmi, ealáhusat

ISBN PDF 978-952-383-540-5

Áššenummir VN/5904/2019

ISSN PDF 2490-0966

Fidnummir VNK027:00/2019

Almmustahttima čujuhhus <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-540-5>

Suomä arktäsii politiik strategia

Staatäräädäi almostitme 2021:56

Almostittee

Staatäräädäi

Toimätteijee/h

Nina Brander, Emma Borg

Siärvusrähtee

Arktäsij ovdäsástádäs virgeulmuj pargojuávkku
Arktäsii politiik strategia stivrimjuávkku

Kielä

nuorttäläškielä

Sijdomeri

71

Čuákankiäsu

Suomä uddä Arktäsii politiik strategia miäruštäl Suomä kuávdáš mittomeerijd arktäsii kuávlust. Puoh toimâm arktäsii kuávlust kalga vuáđuduđ luádu kyeddimnavccáid, šonjáduv suojjalmân já kilelis ovdánem prinsiiipáid sehe algáaalmugij vuoigádvuodái kunnijátmân. Tai vuolgásoojijn puáhtá tarkkuustálláđ meiddei Suomä ekonomäláš intressáid lahtojeeje mittomeerijd. Strategia olá ive 2030 räi.

Uáiviminister Sanna Marin haldättäsohjelm strategilii ubälášvuodást Suomi kokoaan suurempi maailmalla lii tubdum arktäsii ohtsášpargo nanosmittem tárbu. Oovdeb Arktäsáš strategia lii ivveest 2013.

Strategia laidiiittäsást oovdänpuáhtojeh arktäsii politiik almuojkoskäsáš čujosrammá já arktäsii torvolášvuodá koččámušah. Uđđá strategiasst prioristeh tedäčyegiskuávluid:

1. Šonjádáhnuvástus coggám já toos vuáhádume
2. Ässeeh (pyreestvaijeem oovdedem já algáaalmug sämmilij vuoigádvuodah)
3. Arktäsáš mättim (iälättäsah já alemuu tääsi tutkâmuš)
4. Infrastruktuur já logistiik

Strategia tedäčyegiskuávluin oovdänpuáhtojeh tedäčyegiskuávlui tilekove, háputtállum ovdánem arktäsii kuávlust já konkretliih tooimah mittomeerij juksâm várás.

Arktäsii politiik strategia lii valmášttállum statäräädäi kanslia joođeetmist. Valmášttállampargoost láá lamaš miel puoh ministeriöh.

Äššisäänih

šonjádáhnuvástus, infrastruktuur já logistiik, arktäsáš politiik, arktäsáš kuávlui, arktäsáš tutkâmuš, strategiah, sämmiliih, Arktäsáš räädi, kilelis ovdánem, iälättäsah

ISBN PDF

978-952-383-540-5

ISSN PDF

2490-0966

Äššinummeer

VN/5904/2019

Hahânummeer

VNK027:00/2019

Almostittem čujottäs

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-540-5>

Siiskõs

1	Tuâggaž	11
2	Aalgtõs	15
2.1	Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk linjjõõzz da täävtõõzz ekka 2030 mõõnee'st	15
2.2	Meeraikõskksaž taimmampirrõs da staanvuõttpoliittlaž vue'kk	16
2.2.1	Vue'kk-koovv	16
2.2.2	Lää'ddjânnam taimmjummuž täävtõõzz: Juârbte'mes da staani taimmjempirrõs	20
2.2.3	Lää'ddjânnam da meeraikõskksaž aarktlaž õhttsažtuâjj rajjâz....	22
2.2.4	Lää'ddjânnam lij kõskksaž taimmai nu'tt aarktlaž gu še antaarktlaž vuu'dest	24
3	Teäddceäklõõsvu'vdd 1: Äimmõsmuuttâs, tuõ'llstõõllmõš da šiõttlõõvnmõš	26
3.1	Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjâmpoodd	26
3.2	Täävtõõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõdtem ääi'j	29
3.3	Strateegla tääim	32
4	Teäddceäklõõsvu'vdd 2.1: Aazzi, pue'rrjie'llem ooudâsviikk mõš	34
4.1	Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjâmpoodd	34
4.2	Täävtõõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõdtem ääi'j	38
4.3	Strateegla tääim	41
5	Teäddceäklõõsvu'vdd 2.2: Aazzi, algmeer sä'mmlai vuõiggâd vuõõ	43
5.1	Sä'mmla Lää'ddjânnmest Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjâmpoodd.....	43
5.2	Täävtõõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõdtem ääi'j	46
5.3	Strateegla tääim	47
6	Teäddceäklõõsvu'vdd 3.1: Silttummuš, jie'llemvue'jj	48
6.1	Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjâmpoodd	48
6.2	Täävtõõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõdtem ääi'j	50
6.3	Strateegla tääim	57

7	Teäddceäklidõsvu'vdd 3.2: Siltummuš, vuõssklass'saž tu'tkõkummuš	58
7.1	Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjampoodd	58
7.2	Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõđtem ääi'j	60
7.3	Strateegla tääim	61
8	Teäddceäklidõsvu'vdd 4: Infrastruktur da logistikk	63
8.1	Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjampoodd	63
8.2	Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõđtem ääi'j	65
8.3	Strateegla tääim	68
9	Strategia ohjeemvaiktõs da täävtõõzzi da tääimi seu'rrjummuš	71

1 Tuâggaž

Aarktaž politiikk strategia meä'rat Lää'ddjânnam kōskksaž täävtõzzid aarktaž vuu'dest da nâârr õ'hhte vääžn'jummuž teäddceäklōsvuu'did tōi östtmōōžž vääras.

Lää'ddjânnam ouu'dab aarktaž strategia ölmstââ'ttet pä'rōōmannust 2013. Strategia peei'vtummšest čōhččmannust 2016 tää'rkteš halltōōzz täävtõzzid nu'tt aarktaž ooudâsviikkmō'sše gu še Lää'ddjânnam aarktaž roo'le õhtnee'l. Aarktaž strategia peei'vtummuž taimmplan valmštōōvvi pä'zläštam-mannust 2017.

Vä'lddminister Sanna Marin halltōsprograamm strateeglaž obbvuođâst *Lää'ddjânnam šorradvuōđâs šuurab maai'lmet* lij tobddum taarb aarktaž õhttsažtuâj nâânummša. Tät lij vue'lōōgemsââ'jjen aarktaž politiikk strategia raajjmō'sše. Ođđ aarktaž politiikk strategia väldd lokku ku'kes ääi'jkōōskâst Lää'ddjânnam täävtõzzid vuu'dest da taarbšum taimmamresuursid.

Strategia linjjad Lää'ddjânnam aarktaž politiikk täävtõzzid pue'tti kuei't vaalpââ' ääi'j le'be ekka 2030 räija. Täävtõzzid čuä'jtet strategia aalgtoōzzâst.

Lää'ddjânnam aarktaž politiikk strategiast priorisââ'stet nellj Lää'ddjânnam aarktaž taimmjummuž teäddceäklōsvuu'd:

1. **Äimmōsmuuttâs**, tuō'llstōōllmōš da šio'ttlōōvvmōš
2. **Aazzi**, pue'rrije'llem ooudâsviikkmōš da alggmeer sä'mmlai vuōiggâdvuōđ.
3. **Siltummuš**, jie'llemkeäi'n da öllklaassaž tu'tkķummuš
4. **infrastruktuur da logistiikk**

Strategia teäddceäklōsvuu'din lie čuä'jtam vuä'nkânji teäddceäklōsvuu'd vue'kķkaart, tää'vtum ooudâsviikkmōš aarktaž vuu'dest da teäddceäklōsvuu'd kōskksummus strateegla tääim.

Snimldök 1. Ķeäll'jeei ouddnummuž tåimmpogramm Agenda2030. Tåimmpogramm åånn se'st 17 Ķeäll'jeei ouddnummuž tååvtössåd.¹

Strategia aalgåst čiolgtet, seåmmast riikksuåvtöözz ålgg- da staanvuöttpoliittlaž čio'lggöözzin, aarktlaž vuu'd meeraiköskksaž tåimmvuu'd da staanvuötkööčmööžžid. Vue'zzest teå'ddeet meeraiköskksaž öhttsažtuåj miårkktöözz da Ķiött'töölåt kösksaž meeraiköskksaž aarktlaž öhttsažtuåj rajjöözzid.

Tå'vv-Euroopp staanvuött lij šornnei mie'rin öhtt obbvuött, ko'st staanvuötsåå'j muttsid Nuörtimiår vuu'dest, Lää'ddjånnam aarktlaž å'lddvvu'din di Tå'vv-Atlaantåst čönnå'tte nånnsånji kwei'meez. Šornnei staanvuötpoliittlaž perstummuš aarktlaž voudda tuåjj tå'st še Lää'ddjånnam ålggpoliittlaž tåimpmjummuž miårkkteei teåddceåklösvuu'd.

Aarktlaž politiikk strategia da tån teåddceåklösvuu'di päåi'Ķ Lää'ddjånnam ooudåsvveekk globaal Ķeäll'jeei ouddnummuž tåimmpograamm Agenda 2030 tååvtöözzi teåuddjummuž aarktlaž vuu'dest. Strategia teåddceåklösvuu'di ö'hte čöönmööžž Ķeäll'jeei ouddnummuž tååvtöözzid Ķiött'töölåt juö'ĶĶ teåddceåklösvuu'd öhttvuöđåst.

Strategiast vää'ldet Ķee'jjmie'ldd lokku EU ruånn se'rddem vuåđđjuurd lee'd tue'jjeĶåni miårkkteei hääi't (do no significant harm) pirrös- da sosiaal'laž da kulttuurlaž tååvtöözzid, lokku vää'ldet' vaikköözzid alggmeerai vuöiggådvuo'tte vue'ĶĶå'tted jii'jes kulttuur.

Strategia valmštööllåmtuåj lij stu'vrrjam Aarktlaž politiikk strategia vuå'pstemjoukk, ko'st lie ee'ttĶeei juö'ĶĶ ministeriast. Strategia lij valmštööllåm Aarktlaž vasttösv'e'rğgnii'ĶĶi tuåjj-joukk vuå'pstemjoouk linjjöözzi vuåđald. Lää'ddjånnam aarktlaž silttummuž mäångpeållsånji ee'ttĶeei Aarktlaž sagstööllåmkå'dd lij tuårjjåm tuåjaines

1 <https://kestavakehitys.fi/agenda-2030>

strategiavalmostööllmööžž. Nu'tt vuä'pstemjoouk gu še sagstööllämkkää'dd saaggjää'dtee'jen taimmai vä'ldministee'r riikkpiisar.

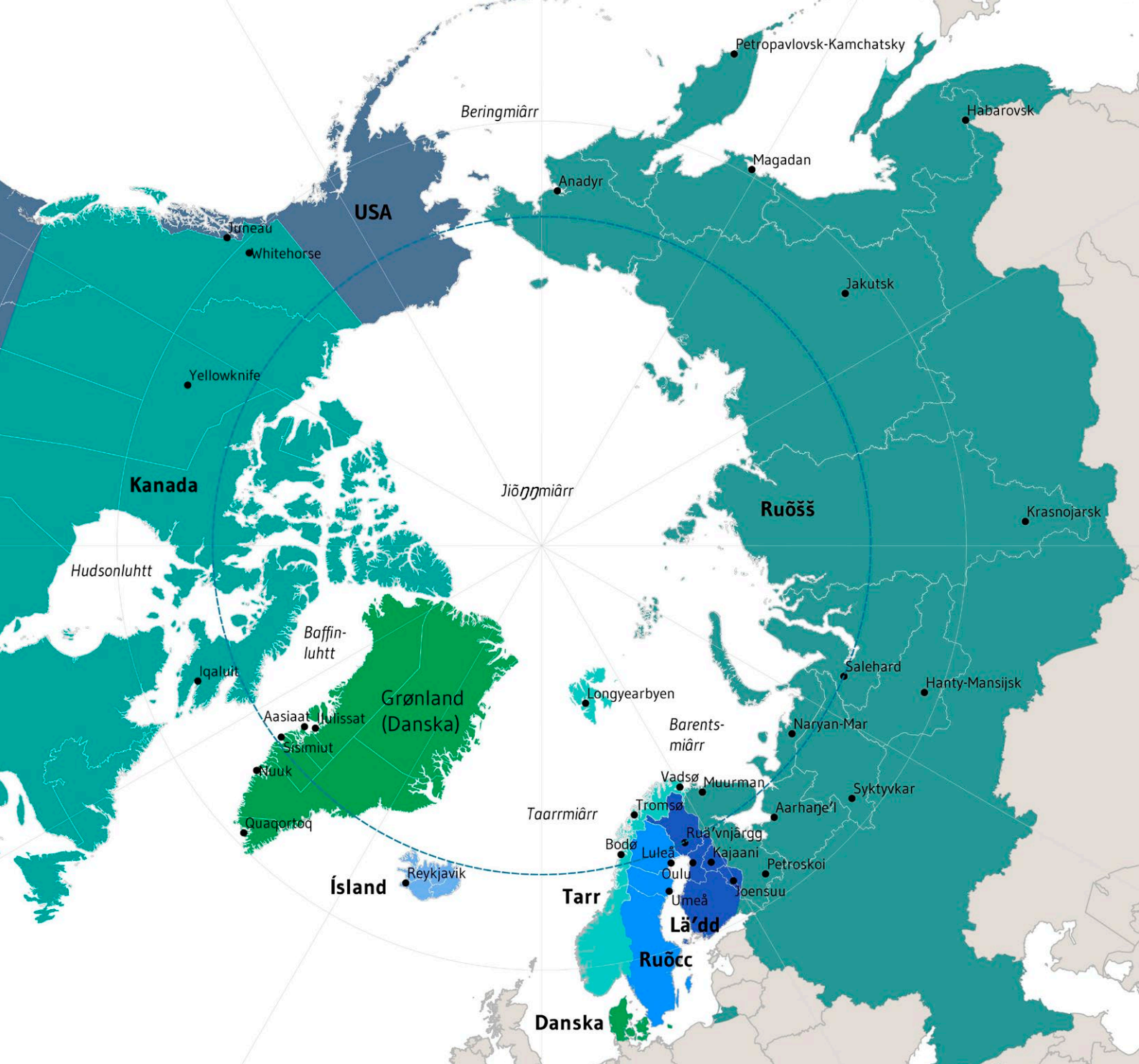
Strategia mie'ldd obb Lää'ddjânnam lij aarktlaž jânnam. Lää'ddjânnam aarktlaž intreess da aarktlaž silttummuš kuōskkte obb jânnam da nuu'bb beä'lnn obb Lää'ddjânnam aarktlažvuött tuärjjad da nâânad Lää'ddjânnam meeraikōskksaž aarktlaž jânnamkaart meeraikōskksaž ohttvuōđin. Aarktlaž vuu'dest lie määng meeraikōōskeld onnum meä'rtōōzz, kook šâ'dde ââ'nnemjurddi mie'ldd. Lappi mäddkää'ddest lij jiijjâsnallšem miârkkôs, gu mainstet Lää'ddjânnam aarktlaž vuu'dest jânnamtiōđlânji. Aarktlaž da jeä'rben Bareents euroaarktlaž suävtōōzz vooudlaž ohttsažtuōjju vuässâ'tte Lää'ddjânnmest Lappi mie'ldd Tâ'vv-Vuâđdmäadd, Kainuu da Tâ'vv-Ka'rjjel mäddkää'dd.

Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk strategia 2021 linjjad Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk da taimmjummuž täävtōōzzid ekka 2030 räija. Gu va'steei lââi ee'jj ääi'jkōōsk keäčč mââiârâ, meeraikōskksaž taimmjempirrōōzzâst lij šōddâm miârkteei muttsid jeä'rben šurrvaldiaohttvuōđin da meeraikōskksaž ohttsažtuâj toi'mmjemvuōđâst. Tânn lââ'ssen ee'jj 2020 leävvnam COVID-19-pandemia vuōigg da pannvuōigg vaikkōōzz lie leämmaš tobddjeei še aarktlaž ohttsažtuâjast da aarktlaž vuu'dest.

Pandemia peštmmōōžž le'be ku'kkes ääi'jkōōsk vaikkōōzzid jeä't vuōittu strategia raajjâmpoodd vōl pukin vue'zzin ärvvtōöllâd. Fe'rttai lââ'ssen vä'ldded lokku, što aarktlaž vuu'dest älgg valmštōōttâd še ođđ pandemiaid väâras. Tât teä'ddad tiōrvâsvuōttstaannvuōđ da pirrōsōhttsažtuâj miârkkōōzz aarktlaž ohttsažtuâjast.

Kuuitâg määng aarktlaž taimmjempirrō'sse ohtteei vuâđdää'sš pe'stte luândstes nu'tt kuu'kk, što strategia vuâđdjurdjid vuei'tet raajjâd toi väâras. Tâk ohttee ouddâl jee'res äimmōsmuttsa, keäll'jeei ouddnummuž miârktō'sse, aarktlaž luâđ määngghämmsažvuō'tte, aarktlaž algmeerai staattu'sse da aarktlaž vuu'd meeraikōskksaž ohttsažtuâj väâžnaivuō'tte. Tâin vue'lğgemsââ'jin vuei'tet tä'rkstōöllâd še täällbeällsaž taimmjummsa da Lää'ddjânnam ekonoomlaž intreessid ohtteei täävtōōzzid.

Lää'ddjânnam lij konsistenttlânji teä'ddääm taarb nââneed Aarktlaž suävtōōzz da Euroopp Unioon aarktlaž politiikk. Kōskksaž globaal raammân strategiast lie Pariis äimmōs-suâppmōš da ŐM priimmâm keäll'jeei ouddnummuž täävtōōzz (Agenda 2030), ŐM biodiversitee'ttsuâppmōš, ŐM miâravuōiggâdvuōtt-takaisuâppmōš (UNCLOS) da sagstööllmōōžž ää'vv miâr biodiversitee'tt kuōskki tiu'ddepiijmōšsuâppmōōžž siâlggmō'sše (Biodiversity Beyond National Jurisdiction, BBNJ) di ŐM algmeerai čōōdtōš da ŐM lâä'mesvuōiggâdvuōtt-suâppmōš. Kee'jjmie'ldd aarktlaž ohttsažtuâj kuâsttjeei tee'mmen Lää'ddjânnam teä'ddad keäll'jeei ouddnummuž prinsipi, sooggbeä'li tää'ssäärv da oōutverddsazvuōđ oōlgtummuž.

Kuva 2. Aarklaž vaaldšemvuu'd. Tiejjei: Arto Vitikka, Aarklaž kõöskös, Lappi Universite'tt.²

² Vaaldšemraaji teätkäivv: Runfola D, Anderson A, Baier H, Crittenden M, Dowker E, Fuhrig S, et al. (2020) geoBoundaries: A global database of political administrative boundaries. PLoS ONE 15(4): e0231866. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231866>

2 Aalgtõs

2.1 Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk linjõõzz da täävtõõzz ekka 2030 mõõnee'st

Lää'ddjânnam lij aarktlaž jânnam da õhtt Aarktlaž suävtõõzz kääu'c põõšši vuäzzlain. Õöldäs õhttsažtuâjain vuei'tet õsttâd vuu'd ķeäll'jeei ouddnummuž täävtõõzzid da õõutsââ'jest globaal tääimaivui'm tuõ'llstõõllâd äimmõsmuttâz ouddnummuš da tõn hääitla vaikkõõzzid.

Lää'ddjânnam täävtõõssân lij räähunnallšem da raajji õhttsažtuâj aarktlaž vu'vdd. Jâ'ddõõzzi šorrunnummuž da konfliktpotentialaal lãssnummuž älgg vie'ltted.

Aarktlaž vu'vdd pakkan jã'ttlubun jee'res vu'vdded. Aarktlaž vuu'd äimmõsmuttâz puu'tt rä'tķķeet globaal piãstoccnnummšivui'm Äimmõsmuttâz primeâri lie vuei'vv-vue'zzest aarktlaž vuu'd åålgbeä'lnn, leåša aarktlaž vuu'd jãnnmin lie jõnn piãsttji primeâri.

Aarktlaž vuu'd narood jie'llemåårmõõžž da vuässõõttmõš vuu'd kuõskki õhttsažtuõjju da tu'mmjemtuõjju älgg staaneed. Jeä'rben taarbaš hiãlpted da lâã'zzted raajid rãstldeei õhttsažtuâj da vuårmainstummuž še oummui da meerlažorganisaatioi kõõskãst. Vuu'dest jãlsteei alggmeerain fe'rttai vuei'tted seeilted da oudãsviikkãd kulttuurãs, ķiõlãs da ä'rbbvuõđãs jie'llemviõkksažvuõđ da ha'ñķķeed taarbšum vaalmãšvuõđid šiõttlõõvvãd vuu'd vuõinnum muuttãsva'žžtõõzzid. Pukin aarktlaž õhttsažtuâjain mij viikkãp oudãs sooggbeä'li tää'ssããrv da õõutverddsãžvuõđ.

Lää'ddjânnam aarktlaž siltummuš lij kõskksaž vue'ss Lää'ddjânnam aarktlaž profiil. Pukin ekonoomlaž tãimmjumšin aarktlaž vuu'dest vää'ldet lokku luãđ mããnghãmssažvuõđ da kue'ddemoodd, äimmõõzz- da pirrõs-suõjjõs, ķeäll'jeei ouddnummuž vuãđđjurddi, vuu'd narood pue'rrije'llem, vuãssadvuõtt di alggmeerai vuõiggãdvuõđid. Puk jããrnaķtoi'mmjummuš ij leãkku luõttu hääitlaž, pãi ķeäll'jte'mes jããrnaķtoi'mmjummuš lij. Kããrvemtããll da jee'res õđđ ekonoomlaž toi'mmjummuž

vuäđdjurddi di teknolooglaž rä'tk'kummuž vuäi'tte še raajjád obbnes odđ jää'rna'k'toi'mmjennallšem vuei'ttemvuõdid.

Lää'ddjânnam staattuu'z da ħie'ssemviõgg meeraikõskksaž aarktlaž njoonašilttee'jen nââneet teä'ddee'l škooultõ'sse da tu'tk'kummša. Aarktlaž tu'tk'kummuž puu't'tam teäđ da silttummuž ä'u'k'keet veeidsânji jee'res sue'rjin. Tu'tk'kummušteätt räajj vuäđ vue'k'kšõs da vuõiggäggsaž tu'mmstõõggid jee'res sektoorin da sue'rjin da veekk ooudâs aarktlaž narood pue'rr jie'llem.

Aarktlaž vuu'd infrastruktuur da logistiikk viiggât ooudâs nu'tt, što tõt kääzkkâstt jie'llemvue'k'kjallu da vuu'd narood taarbid ħeäll'jeei da vää'nnpia'stlaž naa'lin da jää'ttemvue'jjin. Digitalisaatio nââneet vuu'd kääzkkõõzzin da trafiiikkriäšldõõggi ooudâsviikkmoõžžâst. Teätt-trafiikk vuäžžamvuõđ nââneet ve'rğgnii'k'ki, põrggsi da meerlai taarbid.

Obbkartt Lää'ddjânnmest aarktlaž jânnmen šâdd määng tâimmjeei summân. Mie'ldd lij õõlmâs vaaldâšm da tu'mmjemtuâj jee'res taa'zzi, universitee'tti, tu'tk'keemstroittli da põõrgâsjie'llem lââ'ssen ooudmiârkkân meerlažorganisaatio da vee'rjete'mes säi'mmõõzz. Pukin taa'zzin miârkktoõzz lij nu'tt institutionaal'laž teäđast gu še persoonlaž tää'zz ä'sštobddjummšest di aktiivlažvuõđâst.

Lää'ddjânnam aarktlaž tâimmjummuž õõlmâs kuâsttjemvuõtt da määngjiõnnsažvuõtt lij vääžnai še aarktlaž politiikk strategia täävtõõzzi diõtt. Vääžnai lij še, što Lää'ddjânnam aarktlaž tâimmjummušest mie'ldd le'ddi õhttsažtuâjtuâjja vuäi'tte puârast da hie'l'keld säimmõõttâd kõskkneez da raajjád veerdvuõdid. Aarktlaž õhttsažtuâj lij še vue'ss tâ'vvjânnmallaš õhttsažtuâj.

Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk tää'vtõõzz da aarktlaž toi'mmjummuš kue'sk'ke ħee'jjmie'ldd Lää'ddjânnam jee'res sue'rjid. Tâimmjummuž jeârsmummuž vuâstta vuei'tet tuâsttađ rââstsektoraal'laž õhttsažtuâjain di nu'tt, što sme'llkââ'ttet toi'mmjummušid, koin Lää'ddjânnam aarktlaž jânnmen pouu'tet õhttse'žže ou'dde.

2.2 Meeraikõskksaž tâimmampirrõs da staanvuõttpoliittlaž vue'k'k

2.2.1 Vue'k'k-koovv

Meeraikõskksaž miõli ħeâssmõš aarktlaž vuu'd da aarktlaž õhttsažtuâj till lij juâtkkjam šõddmõõžžâs Lää'ddjânnam ouu'dab, ee'jj 2013 õlmmuum aarktlaž strategia mângja. Tâimmjummušes staattuu'z piijjâm diõtt puk aarktlaž jânnam da määng vuu'dest

perstum vuu'd åålgbeällsaž jånnam lie õlmstååttam ođđ le'be ooduum aarktlaž strategias le'be lie tån ķee'rjtem poodd tõiđ raajjmen le'be pei'vve'mmen.

Tåt miõli ķeåssmõš lij jāānmõsån seu'rrjõs åimmõsmuttåž jå'ttel da dramaattlaž ouddnummšest, ko'st aarktlaž vu'vdd lij muttsi ouddliinjåst. Ekosystee'meez peå'Inn šmiõrkõs aarktlaž vu'vdd pakkan jå'ttlubun go jee'res skååđsuål, da luåndnalla muõtti da jiõᅇ vuu'dest muttåž kuåsttje da tåbdje konkreetlånji. Aarktlaž vuu'd da nuu'bb polaaruu'd Saujjnannåm šõddmõõžž peå'Istes õinn jå'ttlå'tte åimmõsmuttåž hååitla vaikkõõzzid ceålai skaåđsuål'jest.

Åimmõsmuttåž tuõ'Istõõllmõš da šiõttlõõvmmõš kue'sķķe aarktlaž vuu'dest pukid tåimmjee'jid o'dinakai aassjin åå'ljee'l kåå'ddid, vu'vddtåssa, valdiaid da põõrgåsje'llma rånja. Åimmõsmuttåž vaikkõõzzi tuõ'Istõõllmõõžžåst konkreetlaž tååimain, må'te šåddeempõrttgaazzi da ča'ppes iil piåsttji uu'ccummšin, lij kõskksaž miårkkõtõs. Še vää'nnpiaåstlaž teknolooglaž råtķķummši da piåstocccnummšid sk'i'htjeei trafikriåššmõõžži miårkkõtõs lij vääžnai.

Bareentsmiårast da obb Tå'vv Jiõᅇᅇmiårast miårtrafiikk lij šornnam da šorran veålåinn ko jiõᅇᅇjeållmõõžž mottje åimmõsmuttåž mie'ldd. Poliittlaž tuejjei mie'ldd šornnummšå kuuitåg vaaikte miårkkteeinalla Ååppalvåål da jee'res tå'vv miårķeåinai riiskid da še vää'nnavuõdid infrastruktuuråst ķeåinai kuånᅇsest. Jååttlõk- da saaggteminfrastruktuur raajjmõõžž da kuddån åānmmõõžž oudldõõzz mottje ko šõᅇᅇjeållmõõžž vaajtå'le jāānab ko ouddål. Tåid muttsid ålgg vaarõõttåd da šiõttlõõvvåd.

Låå'ddjånnam haa'lad aarktlaž jånmmen teå'ddeed aassji ķiõččåmvue'jj: aassji taarbše vuei'ttemvuõdid vuåssadvuõ'tte tu'mmjemtuåjast di jii'jjes pue'rrje'llem tuõ'Il'jummså da õinn ooudåsviikkmõ'sše. Tån staanummuš lij kõskksaž oudldõs ekonoomlaž pue'rrje'llma da ķeål'ljeei šornnummšå. Låå'ddjånnam aarktlaž politiikkåst aarktlaž vu'vdd ij leåkku kookksaž poostaipåi'ķķ. Lij vääžnai vål'dded lokku obb vuu'd narood õõutverddsaž vuõiggådvuõdid da vuei'ttemvuõdid di jie'llemåårmõõžži da vuåssõõttmõõžž staanummuš. Vuu'd algmeeraid ålgg staaneev vuei'ttemvuõdid jii'jjes kulttuur da å'rbbvuõdid tuõ'Il'jummså da ooudåsviikkmõ'sše mottjeei jeållmõõžžin da dovo'lna tuårjjõõzz šiõttlõõvmmõõžžåst muttsid.

Aarktlaž vuu'd seillmõš juårbte'mmsen da juõmsen lij puki aarktlaž jånmmi õhttsaž tååvtõõzzi meåldlaž. Låå'ddjånnam ouu'dad jii'jjes vuezstes tån tååvtõõzz õsttmõõžž. Oou'dab aarktlaž strategia raajjmõõžž månᅇᅇ vuu'd staanvuõttpoliittlaž vuezst lie čiõlggsånji šõddåm muttsid, kook fe'rttai tobdåd, da koid Låå'ddjånnam ålgg siltteed vaikkted juårbte'mvuõđ ouudeei nalla. Låå'ssnam sääldatlaž tåimmjummuš da kuåsttjummuš di jāåddsi šornnummuš lie vuezst seu'rrjõõzz åimmõsmuttåž raajjåm va'žžtõõzzin da vuei'ttemvuõdin, koid kool vuu'd luåttresuursi åu'ķķummuš. Seåmmast meeraikõskksaž poliittlaž da sääldatlaž jāddaz jee'reså'rnn maai'Imest

seeičõ'stte še aarktlaž voudda, ko'st šurrvaldiapoliittlaž intree'zz sä'tte raajjâd vuâsttapiijmõžž.

Mõõn jäänab vu'vdd vuäžž meeraikõskksaž vuâmmšõõzz vuä'ssnes da mõõn šuurben ouddmiârkkân pue'ttiäi'j aarktlaž miârrjââttlõõgg, le'be teâttjââttlõõgg, ärvvtõõlât šorned, tõn jäänab vu'vdd keäss miõlid še staanvuõđ da peälštõõzz ķiõččâmvue'jjest. Jânnamtiõđlânji šuurmõs aarktlaž jânnmen Ruõššjânnam lij õu'ddlest teä'ddääm vuu'd miârkkõõzz jii'jjes toi'mmjummšstes. Ooudâsviikk mõš Ruõššjânnam aarktlaž vuu'dest lij miârkkteei še veeidsubun obb aarktlaž vuu'd diõtt.

Vuu'd åålgbeällsaž jânnmin jeä'rben Ķiina lij čuä'jtam šornnee ekonoomlaž da strateeglaž miõl keäššmõõžž vuu'd årra, jeä'rben vuu'd luâttresuursid, infrastruktuure da jâä'ttemkeäinaid. Ķiina globaal täävtõõzz da põrggmõš šuurab roo'le aarktlaž vuu'dest vuä'tte tue'jjeed intre'ssistreeidaid jeä'rben šurrvaldiai kõõskâst da lââ'zztet jââddsid vuu'dest.

Staanvuõttpoliittlaž säâ'jj muttâz lie vue'sstes jââđtam aarktlaž vuu'd strateeglaž miârkkõõzz šornnumšsa da jâ'ddumšsi lâssnumšsa vuu'dest. Meeraikõskksaž säâ'jj sõggnummuš õõut vuu'dest vuä'itt jââđted jâ'ttlânji sääldtallaš täimmjummuž lâssnumšsa še jee'res vuu'din. Aarktlaž vuu'd infrastruktuur ooudâsviikk mõš vaakat vue'itlvânji še vuu'd staanvuõttvuákka. Nääi't vuu'd ouddnummuž ålgg tä'rķstõõllâd vue'ssen veiddsab staanvuõttpoliittlaž kontee'kst.

Aarktlaž vuu'd staanvuõttpoliittlaž ouddnumšest lie vaikkõõzz meerlaž staanvuõ'tte. Lää'ddjânnam ķiõččâmkuu'lmest aarktlaž vuu'd staanvuõtt lij nâânas õhttvuõđâst Nuõrtimiâr vuu'd da jee'res Euroopp staanvuõtt säâ'jin, kââ'tt lij 2010-lååggast jâddam õinn jäänab. Ruõššjânnam lij ráâ'žžääm mij õõldâsvuu'di da Euroopp staanvuõđ õ'httee'l Kriim lää'jjtemnalla jioccses di jue'tķķee'l ooudâs tõn alttääm konfliikt Nuõrti-Ukrainâst. Ruõššjânnam ra'vvai plaaneemnalla sääldatlaž kuâsttjummuž aarktlaž vuu'dest mie'rren staanâd tõn ekonoomlaž intree'ss da ainsmä'tted tä'vv miârkeäin vaaldšummuž. Seäm mast Kuålõõgg njarggjânnmest åårrai sääldatåårrampai'ķi da atompeessai miârkkõs di Tä'vv käärb i toi'mmjemfrijvuõtt da piâssmõš vä'lddmiârid lie teä'ddääm Ruõššjânnam staanvuõttjurddmõõžžâst.

Tân seu'rrjõssân Õhttõõvvâm vää'ld, Kanada da euroopplaž Nato-jânnam lie lââ'sstam sääldatlaž kuâsttjummuž da oou'dääm vaalmâšvuõđâs reagâ'sted sääldatlânji Tä'vv-Eurooppâst. Seämmanalla aarktlaž vu'vdd lij eettam õinn jäänab kue'sttma meeraikõskksaž staanvuõtt- da peälštempoliittlaž sagstõõllmõõžžâst di pessviõggi operatiivlaž plaanummšest di mä'tt'tõõttâm täimmjumšest.

Kuva 3. 3. JK Pääkkeemjoouk jue'lğğmarss Kaarestuõddra tälvva 2019.
Sniimmi: Anna Kupsala, Peälštemviõgg

Lää'ddjánnam maainast juátkkjeei álgg-, staaivuõttpoliittlaž di peälštemõhttsažtuõjju õhtteei dialoog aarktlaž staaivuõtsáá'jest nu'tt kuei'tes gu še máängai kōõskást. Lää'ddjánnam tuõ'llai oudâst jurddi aarktlaž vä'lddsábbrest, káá'tt tue'ječe vuei'tlvi'žžen nuu'bb beä'lnn Aarktlaž suávtõõzz ä'sšliistâst áárrai pirrõskõõčmõõžži kaggmõõžž áâ'lmõs tässa, da nuu'bb beä'lnn raajči vuei'tlvaž fooruum še Aarktlaž suávtõõzz mandaatt áalgbeä'lnn áárrai staaivuõttpoliittlaž kōõčmõõžži kiõtt'tõõllmõ'sše. Peälštemviõgg vuássá'tte aarktlaž tu'tk̄kummušõhttsažtuõjju da harjttá'le tá'vven nu'tt meerlânji gu še õõutsáá'jest õhttsažtuájjuõi'meezvui'm. Lää'ddjánnam raavâsvuõtt lij obbvuõttân aarktlaž jeállmõõžžid suávl'i'žžen rajjum põ'stti peälštemviõgg, mâin lij meerai kōõskeld õlltâss'saž aarktlaž silttummuž.

2.2.2 Lää'ddjânnam tâimmjummuž täävtõözz: Juârbte'mes da staani tâimmjempirrõs

Puki tâimmjeei ķiõččâmvue'jjest lij vääžnai, što aarktlaž vuu'dest nââneet čõnnõõttmõõžž raahu, nâânas da raajji õhttsažtuõjju. Fe'rttai ââ'nned huõl ouddtu'mmjeei da cõggõõtti nalla tâimmjeei õhttsažtuâjjrajjsin da sagstõõllâmõhttvuõdin, kook õinn veä'ķķte valdiai vuârssaakkummuž na'ddjõözz lââ'zzteei da riiskid uu'cceei nalla, lokku vää'ldedel vueitlvaž pärttšõddmõõžžid. Äimmõsmuttâz, ķeäll'jeei ouddnummuž da vuu'd narood pue'rrjie'llem âlgg juâtkest lee'd aarktlaž õhttsažtuâj kõskksummuž prioritee'tt. Aarktlaž suävtõözz lââ'ssen tän tuâjast lij vääžnai âu'ķķeed še vooudlaž õhttsažtuâj rajjsid mâ'te tâ'vv vuälvuõd politiikk veerdvuõdines da jee'res õhttsažtuâjjrajjsines di Bareents euroaarktlaž suävtõs Tâ'vvjânnmi suävtõs.

Juârbte'mes da staani tâimmjempirrõs lij oudldõs aarktlaž õhttsažtuâj e'tķķuum täävtõözzi teâuddjummuša da vuu'd narood pue'rrjie'llem oudâsviikkmõ'sše. Tânn diõtt še siiskâž staanvuõtt di staani jie'llem- da tâimmjempirrõözz âlgg vâ'ldded lokku sagstõõllmõõžžin da vuu'd oudâsviikkmõõžžâst.

Lää'ddjânnam vu'vddšorrâdvuõdâst 68 prosee'nt lie härvva assum vuu'd. Tâinn vuu'din teä'ddad jeä'rben ve'rğğni'ķķi, organisaatioi da aassji kõskksaž pääiklaž õhttsažtuâjj. Lij vääžnai, što še härvva assum aarktlaž vuu'dest lie naroo'de vuäžžamnalla sij taarbšam ve'rğğne'ķķääzkkõözz da što sij vuei'nne, što sij lie staanâst. Jeä'rben pää'les, Raajyväärdtõkstroi'ttel di peälštemtââim kuâsttjemvuõtt da pue'rr odd tâimmjed härvva assum vuu'din räâjj nâânas siiskâž staanvuõd, mii peä'lstes lij oudldõs še aarktlaž õhttsažtuâj täävtõözzi da Lää'ddjânnam ekonomiija õhtteei aarktlaž spesiaalintree'ssi, mâ'te turiism, põõrgâstâimmjummuš lââ'zztummuž da jââttlõkinfrastruktur teâuddjummuša. Härvva assum vuu'di pääiklaž aktiiv'vuõd da õhttsallâšvuõd di staanvuõtt-tâimmjeei kõskksaž õõldâs õhttsažtuâj âlgg âu'ķķeed õinn, što vuei'tet staanâd ravvsab staanvuõd go ânn'jõžââi'j.

Aarktlaž vuu'd veeidasvuõtt da vâ'žžlõs jeällmõõžž õõlgte puki staanvuõttve'rğğni'ķķi õhttsaž tâimmjummuž Lää'ddjânnam se'st di vuei'ttemvuõdi mie'ldd še valdiai raajid râstldeei tâimmjummuž. Barents Rescue -harjttõözz lie ouddmiârkk tâ'vv meeraikõskksaž siviilvaalmâšvuõd da peälštemtââim õhttsažtuâjast. Oõd va'žžtõözzi, mâ'te õinn jâ'ttlubun joo'tti äimmõsmuttâz da tõ'st šõõddi luâtteettmõõžžid da oõd tiõrvâsvuõttvaari leävvnummuš voudda peejj šuurab õõlgtõözzid ko äâi'jben še siiskâž staanvuõdâst va'steei ve'rğğni'ķķi õhttsažtuõjju. Lij kuuitâg vääžnai, što vaalmštõõdât va'steed da ķiõtt'tõõllâd jee'resnallšem kriisid (all-hazards approach) da riskkpirrõözzid.

Kuva 4. Äimmpooddâšk-käärab lij vääžnai tuâjjneävv peälštemstroittlid roospot ääi'j. Sniimmi: Kaisa Sirén

Jeä'rben Tâ'vvjännmi kōōskâst tåimmai tâ'vven ju'n åå'n ööldås da vuōigg ve'rġġnii'kĳi kōōksaž öhttsažtuâjj nu'tt pāå'les, Tuål, Raajjväärdtōkstroo'ttel gu še peälštemtååim vue'zzest. Ve'rġġne'kĳkōhttsažtuâj määŋgai kōōksaž, vooudlaž da kuei'tkōōksaž rajjsin ålgg jue'tĳkest vä'ldded lokku öinn jäänab aarktlaž vuu'd ooudâsviikkmōōžžâst kaggōōtti vuei'tlvaž va'žžtōōzz da taarbid. Raajjväärdtōkstroo'tel lij aktiivlånji mie'ldd aarktlaž reddväärdtōkōhttsažtuâjast (ACGF, Arctic Coast Guard Forum), mōōn raamin ĳiōtt'tōōlåt miårlaž ve'rġġnii'kĳi tåimmjummuž obb aarktlaž vuu'dest.

COVID-19-pandemia da jee'res vuei'tlva öđđ pandemia, kooi riskk šorran jm. pōōšši taal suddmōōžž mie'ldd, teå'ddee taarb vä'ldded lokku jäänab go ouddål tiōrvâsvuōttvaarid da -staanvuōđ di aarktlaž härvva assum vuu'di vuåinnam spesiaalva'žžtōōzzid. Tåi vuu'di teåttjååttlōk- da jåå'ttemōhttvuōđin ålgg åå'nned huōl, što ouddm. taalkåstiōđlaž vie'kĳi vuei'tet u'vdded jå'ttlånji si'jjid, ĳeåk tōn taarbše. Aarktlaž suåvtōōzzâst šådd lee'd kōōksaž rool še tiōrvâsvuōttvaari vuåsttatuåsttmōōžžâst. Suåvtōōzz pohttam låå'ssårvv vuåđđan tōōzz, što tōn raamivui'm sagstōōlåt da mie'rreet aa'ššin alggmeeraivui'm da pou'tet ö'htte Tå'vvjännmi, Ruōššjånnam da Tå'vv-Å'mmriikk aarktlaž vuu'did. Låå'ssen Aarktlaž suåvtōōzz tuâjj-jouuki ölltåss'saž tiōđlaž tu'tĳkeemtåimmjummuž miårktōs öinn šorran.

2.2.3 Lää'ddjânnam da meeraiköskksaž aarktlaž öhttsažtuâjj rajjâž

Lää'ddjânnam lij öhtt Aarktlaž suävtööz kääu'c pööšši vuäzzlain. Aarktlaž suävtös seillai-i Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk kööskâst. Lää'ddjânnam nânad jii'jes tâimmjumšin suävtööz toi'mmjemöudldöözid da toi oudâsviikkmöözž nu'tt, što tök va'sttee lââ'ssnam meeraiköskksaž miöli keäsmöözž piijâm va'žžtöözid. Še Aarktlaž täällsuävtöözžâst lij köskksaž roolâs vuu'd jie'llemvue'kkjâäl tâimmjeei köskksaž öhttvuöđânnmöözžâst da tâimmjeei köskkvuöđin ve'rğgnii'kkivui'm.

Aarktlaž öhttsažtuâj kööskâst lij Aarktlaž suävtös da tön kääu'c aarktlaž vuäzzlažjânnam. Meeraiköskksaž suäppmöözži da meeraiköskksaž vuöiggâdvuöđ miârktös lij köskksaž ko meä'rtet valdai tâimmjemvuei'ttemvuöđid. Lää'ddjânnam pârgg vuöss-sââ'jest ânn'jöz riâššmöözži nâanummša ij-ga vuei'n taarb veiddsab obb aarktlaž vuu'd kuöskki öölmâs-suäppmöözž raajmō'sše. Lää'ddjânnam vuässâât aktiivlânji ÖM raamin sagstööllmöözžid, kook globaal tää'zzest kiött'tâ'le ää'v miâr sue'jjlumšda da keäll'jeei âannmö'sše öhtteei kööčcmöözžid. Lää'ddjânnam lij vaalmâš aktiivlânji oocâd rä'tkkummšid suäppmöözž viökkšös tiu'ddepiijmō'sše aarktlaž vuu'dest, ij-ga vue'lğğemsââ'jjen kue'đ meädda spesiaalsue'rjid kuulli suäppmöözžid, jös täin vuäžžad öötmööllsažvuött aarktlaž valdai kööskâst.

Lää'ddjânnam ouu'dad raajji vuärrsagstööllmöözž da öhttsažtuâj še aarktlaž vuu'dest perstum vuu'd äâlgbeällsaž jânnmivui'm, koin määng lie ju'n äâ'n Aarktlaž suävtööz valvvi. Poka meeraiköskksânji miölid keä'sse öinn jäänab da valvvi mie'rr lââ'ssan, fe'rttai Aarktlaž suävtöözžâst pâ'stted kaunnâd odđ inovativlaž kuânstid valvvi čönnööttmō'sše dynaamlaž öhttsažtuöjju.

Lää'ddjânnam veeck oudâs aarktlaž öhttsažtuâj še tâ'vvjânnmallaž öhttsažtuâj kontee'kstest, kuei'tköskksaž köskkvuöđin Ruöššjânnmin da Öhtöövâmvaal'din di Kanadain. Tân öhttsažtuâjast äu'kkeet aktiivlânji še voodlaž öhttsažtuâj rajjsid, mâ'te tâ'vv vuälvuöđ politiikk da tön veerdvuöđid, Bareents euroaarktlaž suävtös, tön vu'vddtä'ss, da Tâ'vvjânnmi ministersuävtös da Tâ'vvjânnmi suävtös. Aarktlaž parlamentaarlaž öhttsažtuâj raajât aarktlaž jânnmi parlameenti köskksaž pööšši komiteain. Lââ'ssen öhttsažtuâj rä'jje jm. kää'dd da vu'vddvaaldâšmkonttâr da mäddkää'ddi leett.

Jee'resnallšem aarktlaž voudda öhtteei temaattlaž säi'mmöözž da foorum lie määng, da lä'ddla tâimmjee'jid ä'jismââ'ttet lee'd tön aktiivlânji mie'ldd.

Lää'ddjânnam vuäinn vääžn'jen še Ruöššjânnam vuässööttmöözž meeraiköskksaž pirrösöhttsažtuöjju aarktlaž vuu'dest nu'tt što teä'ddeet ča'ppes iil da jee'res häätla piästtji uu'ccummuž, atomstaanvuöđ ra'vvjummuž di jee'res aarktlaž vuu'd diött

vääžnai Lää'ddjânnam da Ruoššjânnam kuei'tkõskksaž õhttsažtuâj täävtõözzid. Lää'ddjânnam tuärjjad atomstaanvuõ'tte da atomnje'sš ķiõtt'tõõllmõ'sše õhtteei õhttsažtuâj jeä'rbi mie'ldd tâ'vv vuälvuõđ pirrõsvee'rduõđ raamin. Õhttsažtuâj meeraikõskksaž atomenergiaorganisaatio IAEA:in lij še seämmanalla vääžnai.

Euroop Union lij vääžnai da raajji aarktlaž toi'mmjeei da tõin lij potentiaal õinn aktiivlab aarktlaž roo'le. Tõin lij ââ'nnemnalla ekonoomlaž resuurs, odd globaal'lânji õll standardi piiijmõ'sše da jee'res veeidas-sue'rjlaž ä'sšstobddmõš. Lää'ddjânnam vaaikat tõözz, što aarktlaž õhttsažtuâj kaggâätt õ'lljõ'bbe EU prioritee'tti jooukâst. EU aarktlaž politiikk âlgg lee'd konsistenttlab go ouddâl da EU-instituutioin âlgg čuä'jted ri'jtteei resuurs, lokku vää'ldde'l personresuursid, unioon aarktlaž politiikk koordinâ'sttmõ'sše da tiu'ddepiiijmõ'sše.

Lää'ddjânnam täävtõssân lij õinn seeilted joodâsrool EU aarktlaž vuäzzlažjânnmen, õõutsââ'jest Ruõccjânnmin da Danskjânnmin. Lää'ddjânnam teä'ddad EU aarktlaž politiikk ra'vvjummuž da lij vuejjam ee'jj 2016 EU aarktlaž teäđouddmõ'sše vuäđđõõvvi EU aarktlaž politiikk peei'vtummuž. Ođđ teäđouddmõš EU aarktlaž politiikkâst õlmstââ'ttet ee'jj 2021 ääi'j. Lää'ddjânnam vaaikat aktiivlânji ođđ teäđouddmõšõž valmštõõllmõ'sše, ķiõtt'tõõllmõ'sše EU suävtõözzâst da peei'vtum politiikk tiu'ddepiiijmõ'sše.

EU taimmai Aarktlaž suävtõözz de facto valvjen, mii räajj vuei'tlvi'žžen EU vuässõõttmõõžž Aarktlaž suävtõözz tuâjj-joouki taimmjummsa. Lää'ddjânnam tuärjjad EU priimm'mõõžž Aarktlaž suävtõözz valvjen. Lää'ddjânnam vuäinn EU-instituutioi aktiivlab vuässõõttmõõžž da sa'tssjummuž tai tuâjj-joouki tuõjju vääžn'jen. Še tâ'vv vuälvuõđ vee'rduõđ da Bareents euroaarktlaž suävtõs ta'rjee õõut kõskksaž kuânst lââ'zztet EU aktiiv'vuõđ aarktlaž vuu'dest.

EU teäggtoõzzin lij vääžnai miärkktoš EU aarktlaž rool nâânummuž da aarktlaž õhttsažtuâj ooudummuž diõtt. Lää'ddjânnam vaaikat tõözz, što aarktlaž õhttsažtuâj da aarktlaž spesiaaljeällmõõžž vää'ldet lokku ä'sšmeäldânji jee'res EU-teäggtošprograami plaanummšest da tiu'ddepiiijmõõžžâst. Meerlânji Lää'ddjânnam vää'ld jeä'rben lokku aarktlaž politi'kke õhtteei EU-teäggtošvuei'ttemvuõdi seu'rrjummsa da tõid vaiktummsa.

2.2.4 Lää'ddjânnam lij kōskksaž taimmai nu'tt aarktlaž gu še antaarktlaž vuu'dest

Aarktlaž vuu'd lââ'ssen Lää'ddjânnam lij aktiivlaž še Saujjnannmest. Lää'ddjânnmest lij leämmaš jii'jjes staattus Saujjnannmest 1980-låggast ää'ljee'l da Lää'ddjânnam lij staarjōōttâm ölltä'ss'saž da meeraikōōškeld säimmōōttâm Saujjnannamtu'tk̄kummuž.

Hå't-i aarktlaž da antaarktlaž vuu'd lie määngnalla jee'resnallšem, lie tōin še jiânnai öhtteei raajji. Äimmōsmuuttâs da tōn vaikkōōzz kuâsttje pukin viökksubun samai-i nää'ppvuu'din. Kuhttu nää'ppvuu'd luâttree'ğgesvuōđ da geopolittlaž åårmōš lie öinn šorreei meeraikōskksaž miōli ķeäsmōōžž täävtōssân. Oummu taimmjummuž, ouddmiârkkân turiism, vaikkōōzz kuhttu polaarvuu'd ekosystee'mid tuâjje huōl. Kuhttuin vuu'din taarbset rä'tk̄kummšid ouddmiârkkân miârrvuu'di šiotōōllmō'sše da resuu'rsi sue'jjlummsa le'be ķeâl'jeei äu'k̄kummša öhttee'l.

Lää'ddjânnam lij öhtt Saujjnannâm kuōskki öölmâs-suâppmōōžž 29:st meä'rrōōzzid raajji vuâzzlažjânnmin da lij še aktivâsttam Antaarktlaž vuu'd miârrvuu'di jie'lli resuursi sue'jjlummuž kuōskki öölmâs-suâppmōōžžâst. Jânnam, kook lie mie'rre'mmen kuhttu nää'pp-vuu'd kōōčmōōžžin, lie mij lââ'ssen pâi nellj – Ruōcc, Taarr, Ruōššjânnam da Öhttōōvvâmvää'ld. Tât positio lij ää'vääm Lää'ddjânnma nâânas globaal polaartaimmai rool da vuei'ttemvuōđ vaikkted kuhttu polaarvuu'd kōōčmōōžžid da va'žžtōōzzid. Seämast tōt ää'vad veeidas kaauplaž vuei'ttemvuōđid mij kōōlmâs äimmōōzz silttummsa da meeraikōskksaž miōlķeäsmōōžž kōōlmâs vuu'did spesialisōvvum lää'dd tu'tk̄kummša.

Aarklaž suávtõs

Aarklaž suávtõs lij halltõõzzi kõskksaž foorum, koon täávtõssân lij oou'deed õhttsažtuáj, koordinástmõõžž da kõskknažvuõđ aarklaž valdiai, aarklaž algmeerõhttõõzzi da aarklaž vuu'd aazzji kõõskâst. Õhttsažtuáj kõõskâst lie jeá'rben ķeáll'jeei ooudâsviikmõš da pirrõs-suõjjõs aarklaž vuu'dest. Aarklaž suávtõs altteeš ee'jj 1996 Ottawa čõõđtõõzzin, koon tue'ķķen leäi Lää'ddjânnam aalgtoõzzâst ee'jj 1991 älggam aarklaž pirrõskõõččmõõžžid činjlmõvvum Ruä'vnjargg-prosess.

Vue'ssbie'llvaldia Aarklaž suávtõõzzâst lie Lää'ddjânnam lââ'ssen Islantt, Kanada, Taarr, Ruõcc, Dansk, Ruõššjânnam da Õhttõõvvâmvää'ld, da nu'tt koččum põõšši vue'ssva'lddi lie aarklaž algmeeraid ee'ttķeei organisaatio. Tâk lie Aleut International Association (AIA), Arctic Athabaskan Council (AAC), Gwich'in Council International (GCI), Inuit Circumpolar Council (ICC), Sää'msuávtõs di Russian Association of Indigenous Peoples of the North (RAIPON). Aarklaž suávtõõzzâst lie lââ'ssen 38 valvivuäzzla, koid ko'lle valdia da meeraikõskksaž organisaatio.

Aarklaž suávtõõzz tuáj tue'jjeet kuttân põõšši tuáj-jooukâst³. Tuáj-joouk pe'jje tiu'dde õhttse'žže primmum prograamid da ha'ņķķõõzzid. Lââ'ssen Aarklaž suávtõs vuáitt taarb mie'ldd altteed mie'rraigsaž koon-ne tee'mvuu'd ä'sštobddijooukid da koi'd-ne tuájaid hoi'ddjeei táimmkoo'ddid.

Aarklaž suávtõõzz mie'rreei orgaan lij juõ'ķķ nu'bb ee'jj jä'rjstemnalla le'ddi älggministersáábbbar, jee'res ääi'j táimmjummuž jáá'dat ve'rõgõne'ķķ-komitea. Puk Aarklaž suávtõõzz tu'mmstõõggid tue'jjeet konsensusprinsiippin.

Aarklaž suávtõõzz kue'httekksaž saaggjää'dteeivuâr vuártááll vuäzzlažjânnmi kõõskâst. Lää'ddjânnam leäi mõõnni vuâra Aarklaž suávtõõzz saaggjää'dteeijânnam ii'jjin 2017–2019. Aarklaž suávtõõzzâst lij põõšši piisarkâ'dd Tromssâst.

3 Arctic Contaminants Action Program (ACAP), Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Conservation of Arctic Flora and Fauna Working Group (CAFF), Emergency Prevention, Preparedness and Response Working Group (EPPR), Protection of the Arctic Marine Environment Working Group (PAME), Sustainable Development Working Group (SDWG).

3 Teäddceäklõsvu'vdd 1: Äimmõsmuuttâs, tuõ'llstõõllmõš da šiõttlõõvmmõš

3.1 Vue'kk-koovv Aarklaž strategia 2021 raajjâmpoodd

Äimmõsmuuttâs lij ouddnam Aarklaž vuu'dest mõõnni 50 ee'jj äi'ggen koumm vuâra jâ'ttlubun go jee'resâ'rnn skäädsuâll'jest. Aarklaž vuu'd muttâz vaaikat še globaal'lânji jm. miârroolâš pâjnummša da šõņņeettmõššid ku'kken aarklaž vuu'dest. Aarklaž vuu'd äimmõsmuttâz puu'tt rä'tkķeet globaal iildioksiid, jee'res šâddeempõrttgaazzin da ča'ppes iil piâstocccnummšivui'm. Ča'ppes iil le'be ree'n piâsttji ķeä'ppummuš vie'kķkat tuõ'llstõõllâd äimmõsmuttâz obb skäädsuõllust da jeä'rben aarklaž vuu'dest. Piâsttji ķie'ppummuš pohtt še tiõrvâsvuõttau'kid.

Aarklaž vu'vdd mottai põõššinalla, leâša globaal piâstocccnummuž da Pariis suâppmõõžž täävtõõzzid piâssmõš meälge'te muttsi ouddnummuž tän čue'ttee'jj peä'lrää'jest. Jõs liõggnummuš vuei'tet rajjeed 1,5 graa'dde, jeä'rdõs lij aarklaž vuu'dest miârkkteei, jõs ve'rddeet kõskkteemperatuur pâjnummša kuei'tin graaddin. Jõs dâs piâstocccnummšivui'm jeä't piâssu Pariis täävtõõzzi tässa, aarklaž vuu'd jâ'ttel muttâz juâtkkai, äimmõsmuttsa šiõttlõõvmmõš šâdd vaiggubun da globaal riisk šõrne. Lää'ddjânnam fi'ttjõõzz mie'ldd ođđ fossiil'laž vaa'ri äävummuš aarklaž jeällmõõžžin lij ristreeidast Pariis Äimmõs-suâppmõõžž täävtõõzzi õstmõõžžin da tõt âânn see'stes ekonoomlaž snäätntemvuõdid da riiskid.

Lää'ddjânnam äimmõstââmaid da täävtõõzzid mie'rreet da stu'vrrjet meerlaž tää'zzest. Pariis suâppmõõžž täävtõõzz da halltõsprograam täävtõs illneutraalvuõđâst ekka 2035 õudlde vuõigg täämaid nu'tt tuõ'llstõõllmõõžž gu še čie'ttlõõvmmõõžž vue'zzest.

Halltõõzz e'tkkõs odđ äimmõslää'kken lij mie'rren vaalmštõõvvád keässa 2021. Äimmõslää'jj sizz pijját še šaddeempörttgaazzid äimmõskruuggâst jaukkei njiõlõõggi nâanummuž kuõskki täävtõõzz. Meerlaž äimmõsmuttâz šiõttlõõvmmõšplaan 2022 peeivtõs lij älggam teättvuâđđ nâanummšin. Odđ meerlaž äimmõs- da energiastrategia raajmõš di kõskk-ku'kes ääi'jkõõsk äimmõsplaan KAISU valmštõõllmõš lie älggam ee'jj 2020 ääi'j.

Tiõtti da politiikk kõskksaž vuârrvaikktõõzz nâânee meerlânji äimmõspaneel, luâttpaneel da keäll'jemvuõttpaneel. Sä'mmlai äimmõs-suâvtõõzz vuâđdummuš ouude'če sä'mmlai ärbvuõđlaž teâđ lokku välldmõõžž äimmõspoliti'kke õhtteei tu'mmjemtuâjast. Äimmõspolitiikk vuõiggvuõđmeâldlažvuõđ staanummša lij vuâđđääm še odđ äimmõspolitiikk jorbâs pãã'rd. Fossiilte'mes jáâttlõõgg čuâggaskaart tuâjj lij kiõrggnam čãhčã 2020 da tãimmsue'rjmeâldlaž čuâggaskaart vãã'nnullvuõ'tte keässa 2020. EU äimmõsteäggtoõõzz mie'rr šorran ouddmiârkkãn raajõsfoond da vuõiggvuõđmeâldlaž se'rddem foond vue'zzest.

Aarktlaž suâvtõõzz tuâjj-jook rä'jje teâđ aarktlaž vuu'd paknummšest, biodiversitee'tt säã'jest da äimmõsmuttâz vaikktõõzzin muõttja, čãcca, jiõ'ņņe da põõšši taa'le, miãri su'vrrjõõvmmõ'šše, ekosystee'mid da šlaajid mäâdd â'lnn da miãrãst. Šiõttlõõvmmõõžž tuãrjan lie rajjum tãimjemplaanid da muttãžkeäll'jemvuõđ (resilie'nss) nâanummša lij rajjum raammprograam Tãk teâđ lie veeidsãnji vaikkteei nu'tt aarktlaž vuu'd go še globaal täã'zz tu'mmjemtuâjast. Ee'jj 2017 Aarktlaž suãvtõs priimi õhttsaž jiõččtããttlaž čã'ppes iil piãstkie'ppummuštãã'vtõõzz, ko'st täã'vtet piãsttji kie'ppummuž 25–33 prosee'ntin ekka 2025 mõõnee'st. Aarktlaž suãvtõõzzãst tue'jjeet õhttsažtuãj še jeã'rbi mie'ldd pirrõõzz toorktõõvmmõõžž, kuõrbi da miãri njeãššummuž cõggmõ'šše di njeã'sšhuâl pue'reem diõtt.

Bareents euroaarktlaž suãvtõõzzãst lij rajjum äimmõsmuttâz tãimprograam, mõõn pei'vvummuš raajãt ee'jj 2021 ääi'j. Prograam tiu'ddepõijmõš alteet Lãã'ddjãnnam Barents saagtuõ'll'jeeipooddast 2021–2023.

Äimmõsmuttâz da jee'res oummu rajjum äimmõsmuttsi da muttam jie'llempirrõõzzi vaikktõõzz luõttu da šõņņjeällmõõžžid lie ju'n vuei'nnemnalla. Tõin vuãitt lee'd kookkãs viiggi vaikktõõzz õhttsažkoo'ddi jie'llemããrmõõžžid da jie'llemkeäi'ni oudldõõzzid. Tõk lâã'zzte luãđ mããņghãmmašãvuođ keeu'hummuž endeemla šlaaji læppjummuž mie'ldd di rä'jje vuei'tlvi'žžen hããitlaž jákkšlaaji jie'llempirrõõzzi veiddnummuž da leãvnummuž õinn tããvas. Aarktlaž vuu'dest äimmõsmuttãst lij šuurmõs luãđ mããņghãmmašãvuođ vaartuejjei. Lappist suõjjeemvuu'd lie n. 30% vu'vddšõrrãdvuođãst, leãša kuuitãg mããņg vuu'd ekosystee'min lie vaar vuãlla äimmõsmuttãst da vuu'di äã'nnem õhttsažvaikktõõzz diõtt.

Kuva 5. Repp lij ju'n valmštõõttâm tälvva go lij vaajtam p03300'le viõlggsen, što vuäitči lõõmmâd tä'lvvkue'stlma, hâ't-i lij vól muõttgâ'ttem. Äimmõsmuttâz seu'rrjõssân kuâlddvõcc eett čâhčča ân'n'jõõžž mâ'ηηlest da sodd ķeâđđa ääi'jab. Sniimmi: Pertti Turunen

Kuva 6. Rei'mmrääumažpou'nñj. Rei'mmrääumaž lij äimmõsmuttâz mie'ldd šõddâm Lää'ddjännmest samai vaarvuâlaž šlaajjân. Rei'mmrääuma lie ä'rbbvuõđlânji ķe'mmääm U'ccjoogg taaljie'ğğ pou'nñjin, kook še lie suddâm pakknummuž mie'ldd. Tâk lãâdda kâi'tte õinn ķe'mmeed vuu'd mââimõs taaljeä'ğğpou'nñj â'lnn. Sniimmi: Jouni Männistö

Luätt jiočč lij ärvv, leäša töt lij še kōskksaž vue'ss äimmōsmuttâz tuõ'llstōõllmōōžž da šiočtllōōvmmōōžž, aarktlaž vuu'd jie'llemviōkkvuōđ da porrmōš-staan. Luätt lij še tiōrvâsvuōđ da miōl pue'rrjie'llem nââneeie tuejjeie. Lää'ddjânnam Lappist käunn'je pâi u'cc meä'r pirrōs-suu'lmid ääimast, čää'ceest da jie'll'jin. Aarktlaž vuu'd huōllân lie kuuitâg jeä'rben ku'kkēn jättjōōvvi aunnâz, kooi riiskid äimmōsmuuttâs lââ'zzat. Še pääiklaž pirrōskuârmtummuš lij lâssne'mmen täälpeällsaž tâimmjummuž šornnummuž diōtt. Mäddâânnmōš vaaikat keäll'jeeie ooudummuž täävtōōzzi õsttmō'sše, luâđ mäânghämmsažvuōđ seeilummuša di äimmōsmuttâz tuõ'll'jummuša da šiočtōõllmō'sše.

Aarktlaž vuu'd pakknummuš vuä'nad jeä'rben muōtt- da jioņņpoōdd, da tuâjj tâ'lvvjeällmōōžžin õinn vaiggäâb ou'ddtu'mmjed. Tât vaaikat ju'n ââ'n puäz3hâaid oudldōōzzid da turi'smme. Tää'lv šâ'dde jäänab mutstōõlli da vaiggäâb ou'ddtu'mmjed.

Äimmōsmuttâz vaikkōssân â'brmeä'r lie lâssnam da tän diōtt jm. tu'lvvriisk šorne. Vee'rdee'l muuttâs lij šuurab tälvva go keässa, da tâ'vven töt lij siōmmna viōusab go saaujâst. Nuu'bb beä'lnn kâ'skk kie'zz täujjne, mâ'st seu'rrjōssân lij kuōrbriiski šornnummuš še aarktlaž vuu'dest. Jeä'rben jōnn da kuu'kk pištiti kuōrbi vue'ittemvuōđid a'sttjed očndōōttâd tääujben. Veeidas kuōrb tue'jjeie oummunallšem da täälpeällsaž skäädäid Tök še hiävte jie'llempirrōōzzid da ooudee äimmōsmuttâz hoōddōōvmmōōžž go tōk peä'ste räâ'zzid čōnnōōttâm iil da lââ'zzte ča'ppes iil piâsttjid. Kuōrbriiski šornnummuš pue'ttiäi'jest lij vääžnai vä'ldded lokku, go viiggât ooudâs peälštemtâaim aarktlaž vuu'dest.

Nu'bb äimmōsmuttâz veähsseeie eettmōš lij veeidas ââ'jitaal suddmōš, kââ'tt vuäitt jââ'dted jōnn šâddeempōrttgaazzi piâsttjid pââđmâaddast. Joba peä'l skaađsuâl pââđmâadd iilvâä'rin lie aarktlaž vuu'd pââđmâaddast. Ođđ vuâmšōsriâssmōōžžin vue'itet pue'reed ouddkâ'sttmi tää'rkesvuōđ da problee'mi vaaldšummuž.

3.2 Täävtōsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čōōđtem ääi'j

Čââudōōzzi ooudâstjoo'ttjen Lää'ddjânnam nâânad aarktlaž vuu'd juârbtemvuōđ, pue'rrjie'llem da aarg staaunuōđ. Äimmōsmuttâz tuõ'llstōõllmōš, investâsttmōōžž äimmōsjie'rmmes infrastruktuure, aarktlaž vue'kkie'ttemvuōđ nâânummuš, kōōrv- da biotääll, õll'jab ärvvlââ'zz ouddaz, luâttvâä'n ârstâttmōš da luâttvuâđlaž čââudōōzz po'hte ođđ tuâj da pi'rğgummuž vue'ittemvuōđid.

Hâ't-i piâsttji kie'ppummšest oo'nnsťe'čes-i, aarktlaž vuu'd pakknummuš ouddan sōrgg pue'ttiäi'jest. Tōn diōtt šiočtllōōvvâm'tâaimaid älgg viikkâd čōōđ ju'n ââ'n.

Kuva 7. Kõõdõõlvv 2020 Snimldõk Ruä'vnjaarg kõõskõõzzâst, ko'st Kõõ'mmjokk kåudd uu'lcid. Sniimmi: Kaisa Sirén

Luåttvuådlåž čååudõõzz lie vääžnai vue'ss åimmõsmuttåz tuõ'llstõõllmõõžž da šioõttõõllmõõžž di aarktlaž vuu'd jie'llemviõkkvuõð , pirrõ'sse tuårjõõtti jie'llemkõõi'nid da porrmõš-staanvuõð. Måådd da luåttresuursid åå'net kõõll'jeei naa'lin. Vuu'di åånmõõžžåst vää'ldet lokku åimmõsmuttåz da tåålbeållsaž tåimmjummuž õhttsaž vaikkõõzzid. Tåk vaikkõõzz šå'dde pirrõ'sse da pääiklaž aassjid, luåttjie'llemkõõi'nid di algmeerai jie'llemkõõi'nid.

Låssneeï oumažtåimmjummuš pirrõ'sse tillõõvvi da sosiaal'laž hääitai kõõgmõš lij oudldõs aarktlaž vuu'd kõõll'jeei pue'ttiåigga. Meerlai vuåssõõttmõõžž nååneet da låå'zztet teåð da tie'ttemvuõð åimmõsmuttåz vaikkõõzzin.

Aarktlaž vuu'dest lij vääžnai tuårjjeed vuõiggvuõðmeåldlaž se'rddummuž da aassji jie'llemåårmõõžžid mottjeei jeållmõõžžin. Vuõiggvuõðmeåldlaž se'rddumšin miårkkšõõvåt, što piåstkie'ppummuš- da šioõtlõõvvåmtååimaid čõõðtet sosiaal'lånji da voouldånji vuõiggvuõðmeåldlånji da nu'tt, što puk õhttsažkåå'dd vue'ssvuu'd lie mie'ldd.

Vuãđđlää'jj meãldlaž säã'mkulttuur staan da sä'mmlai ärbvuõđlaž teãtt vää'ldet lokku. Aarktlaž vuu'd narood da jeä'rben alggmeer vuä'i'ne vuõssmõssân äimmõsmuttãz da tõn vaikktoõzzid jeállma da kulttuu're. Sä'mmlai ä'rbvuõđlaž teãđ vää'ldet mie'ldd vue'ssen aarktlaž vuu'd oudãsviikkmoõžž da äimmõsmuutãstuãj teãttvuãđ.

Meeraikõskksaž suãppmoõžž, Aarktlaž suãvtõõzz da Bareents euroaarktlaž suãvtõõzz õhttsažtuãjain di EU politiikkprograamin tuãrjeet aarktlaž vuu'd äimmõsmuttãz , luãđ mããnghãmmašãvuõđ stãnummuž da jee'res pirrõskõõččmoõžž čããudõõzz. Lãã'ddjãnnam tuãrjjad Pariis äimmõs-suãppmoõžž teãuddjummuž vue'ssen EU täãvtõõzzid lee'd vuõssmõs äimmõsneutral maai'lmku'skã ekka 2050 moõnee'st da še halltõõzz "Lãã'ddjãnnmest illneutral ee'jj 2035" -täãvtõõzz päãi'k.

ÕM miãrrvuõiggãdvuõttõõlmãs-suãppmoõžž vue'lnn sagstõõllmoõžž vuãlla åãrrai suãppmõš meerlaž läã'jjãã'nemvãã'ld åãlgbeãllsaž miãrrvuu'di biodiversitee'tt suõjjlumšest da keãll'jeei åãnnmoõžžãst (nc. BBNJ-suãppmõš) miãrkkšããvv ÕM-šioõttõõllmoõžž lãssnummuž še Jiõññmiãrãst. Lãã'ddjãnnam täãvtõõssân lij, što pue'tti suãppmoõžž tiu'ddepiijmoõžžãst Aarktlaž suãvtõs lij kõskksaž tãimmjeei da što suãppmoõžžin vuei'tet viõuseed Tã'vv jiõññmiãr sue'jjlummuž.

Lãã'ddjãnnam juãtkk kõskksaž Tã'vv jiõññmiãr kue'llšee'lleemsuãppmoõžž tiu'ddepiijmoõžž seu'rrjummuž. Suãppmoõžžin cõõggãt šioõttãlme'mes kãauplaž kue'llšeellmõš kõskksaž Tã'vv jiõññmiãr äã'v miãr vuu'din.

EU prograamin kõskksaž lie Ruãnn oudãsviikkmoõžž programm da tõõzz õhtteei investãsttmõšprogramm da vuõiggvuõđmeãldlaž se'rddummuž tuãjjeãvv, COVID-19-pandemia seu'rrjõõzzid tillõvvum jeáll'jempa'kaatt, EU ođđ aarktlaž strategia di tu'tkãeemprograamm. Lãã'ddjãnnam täãvtõõssân lij lãã'ssen, što EU vuãssããtt Aarktlaž suãvtõõzz tãimmjumšã da jeä'rben tõn tuãjj-jooukid da projeeki čõõđtumšã.

3.3 Strateegla tåaim

- Nââneet Lää'ddjânnam ooudâstjoo'tti rool äimmõsmuttâz tuõ'llstõõll-mõõžžâst da fossiil'laž puä'lddemaunnsin čâuddõõttmõõžžâst nu'tt, što viiggât ooudâs peâđgai pijjum oođeei energiapoout'tõõzz, äimmõsjie'rmes infrastruktuur da raajjmõõžž, ķiârd- da biotâäl, resurssviõkkšõsvuõđ di nu'tt, što veeideet illneutral koo'ddi säi'mmõõzz lokku vää'ldee'l aarkt-laž hää'rveld aazztum vuu'di äârmõõžžid di vaikkõõzzid.
- Viiggât ooudâs sosiaal'lânji vuõiggvuõđmeâldlaž se'rddummuž illneutralvuõ'tte da äu'ķķeeet tõõzz meinum tuärjiõõzzid, jeä'rben vuõiggvuõđmeâldlaž se'rddummuž foond da Lää'ddjânnam ķeäll'jeei šõddmõõžž prograamm.
- Tuärjjeet meeraikõskksaž da aarktlaž vuu'd õhttsažtuâj di EU tåaimaid äimmõsmuttâz tuõ'llstõõllmõ'sše lokku vää'ldee'l ča'ppes iil piâsttji ķie'p-pummuš šioõttlõõvõmmõõžž raavummuž da pirrõõzz suõ'jjlummuž.
- Pue'reet tåimmjemvaalmâšvuõđ šioõttlõõvõmmõ'sše da nââneet äimmõs-riiski vaaldšummuž nu'tt, što lââ'zztet aarktlaž vuu'd muttsid, riiskid, koolid da äukka õhtteei teâđaid di teâđai äu'ķķummuž jm. tâ'vv vuu'di infrastruktuur tuõ'll'jummsesest da ooudâsviikkõõžžâst. Nââneet valmšõõttmõõžž lââzzneeit tu'lvvriiskid.
- Viiggât ooudâs aarktlaž porrmõš-staan mottjeei äimmõõzzâst nu'tt, što staanad pääiklaž jie'llemvue'jji juätķķmõš, jeä'rben puä'zõtâäl di jee'res ä'rbbvuõđlaž jie'llemvue'jji juätķķmõš. E'tķķõõzz sä'mmlai äimmõsmuttâz šioõttlõõvvâmprograamm raajjmõõžžâst čio'lgõgeet vue'ssen äimmõsläâ'jj da meerlaž šioõttlõõvvâmprograamm peei'vtemprosee'ss.
- Tuärjjeet luâttvää'n ârstâ'ttemtåaimaid da luâttvuâđlaž čââudõõzzi âân-nmõ'sše vâlddmõõžž nu'tt, što viõuseet äimmõsmuttâz diõtt vaaruuâlla šõddi aarktlaž šlaaji da luâttmaalli sue'jjlummuž di raaveet njuõrrâm ekosysteme'mi teevmõõžž da maacctummuž seâmmannallše'mmen mâ'te tõk oudđâl le'jje.
- Juä'tķet da viiggât ooudâs luâttresuursi da suõjjeemvuu'di hâaid da âân-nmõõžž õhttsažtuâjmeķaniismid õõutsââ'jest sä'mmlaivui'm ÕM biodiversiteet'stuâppmõõžž Akwé:Kon tåimmjem-ma'le vuâđđõõvvi vuä'p-põõzzi meâldlânji.
- Ooudeet meeraikõskksaž õhttsažtuâj veeidas miârisuõ'jjeemvuu'd-säimmõõzz alttummsa Jiõŋŋmie'rre da miârr-rooskid vuâstta tuâsttmõ'sše. Aarktlaž miârrhâaid ooudâsviikkõõžž čõõđtet ekosysteemvuâđlaž âldnemnaa'lin äu'ķķee'l Nuõrtimiârr-õhttsažtuâjast vuõžžum ķiõččlâsttmõõžžid.
- Vaaldšet aarktlaž vuu'dest põõššjen šõddum jâkkšlaajid viõkkšânji da tuâstta vuâstta hääitlaž jâkkšlaaji levnummuž aarktlaž voudda da lââ'zztet teâđ jâkkšlaajin. Pue'reet teâđvuä'žžmõõžž nu'tt, što čõõđtet

meeraiköskksaž aarktaž vuu'did kä'tteei jákkšlaajjportaal seämmast go nââneet še taimmjemnaa'lid õhtteei siltummuž da kapasitee'tt.

- Tuärjjeet keall'jeei mäddââ'nemrä'tkkõõzzid da luâdresuu'rsi âânmõõžž keall'jemvuõđ go äimmõs mottai oudâsviiggee'l äimmõsmuttâz vaikkõõzzi da pirrõsvaikkõõzzi ärvvtõõllmõõžžid jm. Aarktaž pirrõs-vaikkõõzzi ärvvtõõllmõõš -rapoort siâzztõõzzi meâdlânji.
- Nââneet luâttree'ğgesvuõttjie'llemvue'jji (meä'cc-, mädd-, kue'll da šil-tääll da puäzzhâidd) valmštõõttmõõžž skääđriiskid da tõi seu'rrjummuž oudâsviikkõõžž, mâ'te kuõrbi di kõi di pillšõõviteeu'ri di -jie'lli seu'rrjummuš- da oudvaartõsriâššmõõžž.
- Lââzztet teâđ äimmõsmuttâz vaikkõõzzin da pirrõsmuttsin di piâstkie'p-pummuškuânstin da illnjõlõõggin nu'tt, što äü'kķeet jeä'rben meerlaž teâttkääzzkõõzzid.
- Altteet sä'mmlai äimmõs-suâvtõõzz, koon mie'rren lij ravveed sä'mmlai ärbvuõđlaž teâđ tobddmõõžž da vä'ldded vue'ssen meärrõõzzid tuärjjei teâđpoout'tõõzz. Oudeet raajjčää'ccõhttsažtuâj Ruõccjânmin, Taarjânmin da Ruõššjânmin naa'lin, kââ'tt pue'rad čää'ccpirrõõzz kvalitee'tt da raajj vue'itlvi'žžen keall'jeei âânmõõžž še mottjeei äim-mõs-jeällmõõžžin di staaad luâđ mäânghämmsažvuõđ.

Teäddceäklõõsvu'vdd peejj tiu'dde pue'tti keall'jeei oudnummuž taimmjemprograamm Agenda 2030 täävtõõzzid da vue'iltäävtõõzzid:

4 Teäddceäklõsvu'vdd

2.1: Aazzi, pue'rrjie'llem ooudâsviikk mõš

4.1 Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjampoodd

Obb aarktlaž vuu'dest lie nu'tt nellj miljoon aazzi, koin alggmeeraid kuulli lie nu'tt låai prosee'nt. Lää'ddjânnam siiskâž kontee'kstest aarktlaž vu'vdd miârkkšââvv jeä'rben Lappi, kää'tt kätt 30 prosee'nt Lää'ddjânnam vu'vddšorrâdvuõđâst. To'ben jälste kolmm prosee'nt jânnam naroodâst (nu'tt 180 000 aazzi) Mäddkää'dd narodouddnummuš lij kuu'kk leämmaš njeiddai. Lappi tâ'vv-vuu'd kää'dd lie sä'mmlai dommvuu'd. Jie'nnkiõllân sää'mkiõl mainsteei lie vuâlla prosee'nt Lappi obb naroodâst, leäša pukin sä'mmlain sää'mkiõll ij leäkku jie'nnkiõll.

Ää'kkrajjâz muuttâs vaaikat samai miârkkteeinalla tâ'vv vuu'd kääzzkõõzzi da jie'llemvue'jji pue'ttiägga. Täâzz õhttan še sooggbeä'ljuâgg njeâkknummuš ouddmiârkkân neezni vuu'dest meäddaserddmõõžž pääi'k.

Määngpeällsaž jie'llemvue'kkraajâs da šiõgg põõšši tuâjvuäžžamvuei'ttemvuõđ lie vue'lğgemsââ'jjen oudldõs aarktlaž vuu'd aassji pue'rrjie'llma. Ee'jj 2020 leävvnam COVID-19-pandemia lij vue'rdkâni kaggâm jiânnai jeä'rben turiismâst šorčcai kääzzkõs-sue'rji tuâjte'mesvuõđ, mii peä'lstes tue'jjad person- da õhttsažkâ'ddtäâ'zzest tobddjeei ekonoomlaž da sosiaal'laž problee'mid. Nuu'bb beä'lnn COVID-19-pandemia mottjam šiõhtlõõttmõš ougglostuõjju da jie'llempirrõ'sse sätt še joorat serddliikkõõzz. Tâ'vv spesiaalâarmõõžžin lij vääžnai vä'ldded lokku tuâjjiõrvâsvuõtt-da tuâjistaankõõčmõõžžid nu'tt pääiklaž tuejjlai go še jee'resä'rnn pue'tti päâ'jjetuejjlai vue'ssen.

Kuva 8. Ku'kes škoolmäät'k diött Salla áaraž mátt'töötti jáátt ougglõs-škool. Sniimmi: Kaisa Sirén

Tää'sspeällsaž škooltõsvuei'ttemvuõđ čárvuu'din nu'tt vuáđđ- go še nu'bb tää'zzest lie kõskksaž sâá'jest keáll'jeei ouddnummuž raajmõõžžâst da aarklaž õoutstõõzzi keáll'jemoodd raajmõõžžâst. Šiõgg vuáđđmátt'tõõzz tää'ssverddsaz vuážžamvuõtt äavad uusid nu'bb tässa da õllškoolid di päai'k kaunmõ'sše tuáj-jie'llmest. Tõt kie'ppad čárstumušvää da tøn negatiivlaž seu'rrjõõzzid. Láâ'ssen nu'bb tää'zz škooltõõzz ri'jtteei vuážžamvuõtt lij vääžnai go vää'ldet lokku še veiddneeí máttjemõõlgttemvuõtt da čárstumuž cõõggõõttmõš.

Ougglõsmátt'tõõzz vuei'tlvi'žžen raajmõš pukin škooltõstaa'zzin lij aarklaž vuu'd jie'llemviõkksažvuõđ diõtt vääžnai. Tåt kuâskk pukid vuu'd aassjid. Sää'mkiõllsaž mátt'tõõzz riâššmõõžž diõtt tõt õhttan jeä'rben sä'mmlaid dommvuu'dest da tøn áalgbeä'lnn.

Aarklaž vuu'dest lij tobdstum spesiaal taarb ougglõs- da jee'res digitaal'laž kääzzkõõzzi oudâsviikkmõ'sše. Digitaal'laž tiõrvâsvuõtt-, sosiaal- da jee'res pue'rrjie'llemkääzzkõõzzi miárkkõs kuâsttai šorran ku'kes mä'tkkõõski da tiõrvâsvuõttuállpersoonkáâ'dd vuážžamvuõđ máai'nest. Oudldõssân táimmjeei digitaal'laž kääzzkõõzzid lij táimmai teknelaž infrastruktuur. Táimmjeei digitaal'laž kääzzkõõzz põõrgât riâššâd, lokku vää'ldee'l.

Meersaž miõlltiõrvâsvuõttstrategia da jiõõchiâvtummši cõggâmprogramm 2020–2030

Meersaž miõlltiõrvâsvuõttstrategia da jiõõchiâvtummši cõggâmprogramm 2020–2030 vuäinn miõlltiõrvâsvuõđ kapitaa'len, staan miõlltiõrvâsvuõttvuõiggâdvuõđid da -kääzzkõõzzid, lijkkad tõiđ leä'mmen le'ddi rajjsid, câgg jiõõchiâvtummšid da nâânad ämmatnii'kķi silttummuž. Meersaž miõlltiõrvâsvuõttstrategia vâldd lokku jee'res minoritee'ttid, ķiõl'laž da kulttuurlaž jooکید.

Vue'ssen Pue'ttiäi'j sosiaal- da tiõrvâsvuõttkõõskõsprognaamm Lappi vuu'd ha'ņķõõzz oudâsviiggât sää'mķiõl da kulttuur meâldlaž, hie'lķeld tää'vtemnalla âârrai miõlltiõrvâsvuõtt- da peä'neckääzzkõõzzid. Kääzzkõõzzin fi'ttjet alggmeer vuei'nnemkuu'lm da toobdat sä'mmlai ķiõlle, kulttuu're da jie'llemvuâkka õhtteei spesiaaltaarbid.

Ee'jj 2017 valmštõvvum Tâ'vvjânnmallaš sä'mmlai jiõõchiâvtummši cõggâmplaan vâ'lddmie'rren lij vue'zzstes nââneed sä'mmlai psyykklaž tiõrvâsvuõđ da cõggâd jiõõchiâvtummušjäämm'mõõžžid sij kõõskâst.

Miõlltiõrvâsvuõttvaiggâdvuõđid da jiõõchiâvtummuž lie miârkkteei meertiõrvâsvuõttproblee'm jeä'rben aarktlaž vuu'd alggmeerai kõõskâst. Jâ'ttel õhttsažkââ'ddlaž muttâz aarktlaž vuu'dest lie vuäittam tuejjeed jõnn va'žžtõõzzid nu'tt persoonid gu še õutstõõzzid, kook lie jouddam vuâr nuu'bb mâņņa šiõttõõllâd odđ tuõttvuõ'tte.

Aarktlaž vuu'dest miõl pue'rrjie'llma tillâ'vve še jee'res miârkkteei stresstuejjei. Äimmõsmuuttâs heätt'tâätt ärbvuõđlaž jie'llemvue'jji, mâ'te puäžžtâäl vue'ķķâttmõõžž. Tää'peä'llsaž aktivitee'tt aarktlaž vuu'dest lie lââzznam, mii lij vue'zzstes rââ'žžääm vuei'ttemvuõđid ärbvuõđlaž jie'llemvue'jji da kulttuur vue'ķķâttmõ'sše. Alggmeer vuei'ne še veâlâinn čârstummuž da sij vuei'ttemvuõđ vuäžžad õhttsažkââ'dd kääzzkõõzzid jii'jjes ķiõlin lie vâjja. Lââ'ssen va'žžtõõzz šâ'dde jeä'rbi mie'ldd ärbvuõđlaž da modeern kulttuur õ'httetropnummšest jeä'rben nuõri kõõskâst.

Aarktlaž vuu'd kulttuurlaž mäânghâmmsažvuõtt lij o'dinaknallšem. Kulttuur sue'rjest tuejjei õhttsažtuâjj lââ'zzat kõõsknaž fi'ttjõõzz da ci'sttjummuž da nâânad vuu'd puki aassji identitee'tt.

Sää'mkiõlsaž sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzz

Sosiaal- da tiõrvâsvuõttministeria vue'lğğemsââ'jjen lij sää'mkiõlsaž sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzi oudâsviikkmoš vue'ssen obb kääzzkâ'sttemriâššmõõžž da tõi diõtt lij vääžnai ainsmâ'tted, što vaaldšemvuu'd jõnn refoorm – soti-oođummuš da pue'ttiäi'j sosiaal- da tiõrvâsvuõttkõõskõsha'ηkõs – tuärjee nu'tt puârast tõi täävtõõzz ko pâi vuäi'tte. STM meätt piirree'jji še valdiaveä'kkteäggtoõzz sää'mkiõlsaž sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzi oudâsviikkmošše (562 000 eu'rred ee'jj 2021). Veä'kktie'ğğ juâkkâätt sää'mvoudda vuu'd koo'ddi da Sää'mtee'ğğ raajjâm suâppmõõžž meâldlânji. Tõin tuärjeet jeä'rben sää'mkiõlsaž kääzzkõõzzid, koid viiggât domoi da nââneet jeä'rben âkkõõvvi sää'mkiõlsaž oummui vuäžžam tuärjõõzz. Veä'kktie'ğğ tiuddad koo'ddi takai va'sttõõzz jä'rjsted sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzid sij kâ'ddni'kkid.

Tiõrvâsvuõttstaanvuõđ miârkktoš šorran aarktlaž vuu'dest. Tiõrvâsvuõttstaanvuõđin miârkket tiõrvâsvuõttvaari õõudbeä'lnncõggmõõžž da jeä'rben pâššnemkõõvid da pirrõsvaarid oudtu'mmjummuž. Vääžnai lie meertiõrvâsvuõtt-tââim, nâânas tiõrvâsvuõttriâššmõõžž da vuâllamlaaggan tiõrvâsvuõttkääzzkõõzz. Tiõrvâsvuõttstaanvuõttvaarid oudtu'mmjummuš õõlgat veeidas jee'res sektoori õhttsažtuâj nu'tt obb õhttsažkââ'd tää'zzest go še pâäiklânji.

Šuurmõs vue'ss õđđ kõppteujee'jin lie šõddâm jie'lljin. Äimmõsmuuttâs vaikkat kõppteujeei da tõid vää'lteei jie'lli da pirrõõzzi kuâsttjemvuõ'tte vuu'dest. Oummui õinn veiddnei tâimmjummuš vuäitt lââ'zzted õhttvuõđid njuâmm'mõõžž vuäžžam jie'lljid. Še ââ'jitaal suddmõš vuäitt lââ'zzted kõppriiskid.

Õhttsaž tiõrvâsvuõtt (One Health) -âlddnemnââ'lest teä'ddeet oummu, jie'llji da pirrõõzz õhttsaž tiõrvâsvuõđ, kõskksaž vuârvaikktoõõzz di rââstvaaldšemvuõđlaž õhttsažtuâj miârkktoõõzz tiõrvâsvuõttvaari õõudbeä'lnn cõggmõõžžâst da vuâsttatuâsttmõõžžâst. Holiistlaž kioččâmvue'jj pâäi'k kuâsstjemnalla kaggâätt jeä'rbi mie'ldd õõutstõõzzi vuâssadvuõtt jii'jjes kuõskki tiõrvâsvuõtt- da pue'rrjie'llemkõõččmõõžžin, ärbvuõđlaž teâđ lokkuvâlddmõš da miõlltiõrvâsvuõđ oudâsviikkmoš. Aarktlaž suâvtõõzzâst lie tuejjuum kuu'kõ tuâj âlddnemnââ' oudâsviikkmošše da Lää'ddjânnam lij tuâjast aktiivlânji mie'ldd. Še COVID-19-pandemia lij čuä'jtam tõi kioččâmvue'jj ta'rbbesvuõđ.

4.2 Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čöõđtem ääi'j

Lää'ddjânnam vue'lğgemsââ'jen lij aarktlaž vuu'd aassji pue'rrjie'llem oudummuš da vuässâttmõšpue'rrjie'llemtääl meärtõõllâm taimmjummšen, ko'st vää'ldet lokku keäll'jeei oudnummuž kooum vuälvuõđ le'be sosiaal'laž, kulttuurlaž, ekonoomlaž da pirrõõzz keäll'jemvuõđ tää'ssteädd.

Tiõrvâsvuõtt-, sosiaal- da jee'res pue'rrjie'llemkääzzkõõzz lie Lää'ddjânnam aarktlaž vuu'dest vuällamlaaggan da õõutverddsânji vuäžžamnalla sooggbe'lest, ââ'jjest, jâlstepäâi'kest, jie'nnkiõlâst, lää'mesvuõđâst le'be jee'res persoo'ne õhtteei tuejje'e'jest soorčkâni.

Digitaal'laž sosiaal- da tiõrvâsvuõttkääzzkõõzz lie âânteeivuõđstes mie'rrmeâldla nu'tt meerlaid go še ämmatoummuid. Jiõčč- da jii'jeshââid da oudcõõggõõtti kääzzkõõzz lie oudnam. Meerlai jii'jjes tiõrvâsvuõtt- da pue'rrjie'llemteâđ lie si'jjid vuäžžamnalla digitaal'laž da liikkeei tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzin. Digitalisaatio vuei'ttemvuõđid vää'ldet lokku še ouggõõsmâtt'tõõzzâst da škooultummšest.

Kääzzkõõzzi oudâsviikkõõžžâst vää'ldet lokku jeä'rben kulttuursensitiivlaž, kiõli da kulttuur meâldlaž miõl pue'rrjie'llem ouu'deei da jiõččiâvtummuž cõggõõtti kääzzkõõzzid.

Čeä'ppvuõđ da kulttuur miârkkõtõs vuu'd jie'llemviõkksažvuõ'tte tobdškue'đet da sii'skââ'ttet vue'ssen aarktlaž vuu'd vooudlaž, sosiaal'laž da ekonoomlaž šõõdmõõžž. Nuõrroummu da pue'ttiäâi'j tu'mmstõktuejjei lie aarktlaž voudda tuõđi vääžnai. Vuu'd keâštâ'le še kõskkneez nuõrab puõlvvõõgg kreevsõs tuâjjviõggâst. Nuõri vuässõõttmõõžž da vaikkõõzz di sääimõõttmõõžž aarktlaž vuu'dest rââst riikkraajid vää'ldet jeä'rben lokku.

Kuva 9. Puäzzhåidd serdd piärrjin puõlvvõõggâst nobba, da päärna lie mie'ldd puäzztuâjain ju'n ommgast oudâs. Sniimmi: Kaisa Sirén

Pue'rrvââjjamtääll

Pue'rrvââjjamtääll teäddad ħeäll'jeei ouddnummuž koumm vuälvuõđ, le'be sosiaal'laž, ekonomiilaž da pirrõõzz ħeäll'jemvuõđ kōskksaž õhttvuõđ da tää'ssteädd. Pue'rrvââjjamtääll veekk oudâs õhttsažkââddlaž juârbte'mvuõđ.

Investâ'stee'l oummui pue'rrjie'llma raajât oudldõõzzid ekolooglânji da sosiaal'lânji ħeäll'jeei ekonomiaa'je ħeäll'jeei tääll raajj vuei'tlvi'žžen oummui da pirrõõzz pue'rrjie'llem lââ'zztummuž.

Pue'rrvââjjamtääll äü'ħħad metteemneävvoid, kook kovvee ekonomiilaž, ekolooglaž da sosiaal'laž pue'rrvââjjam ä'rbbvuõđlaž täällbeällsaž metteemneävvoi tuârjjan da paaldâst. Pue'rrvââjjamtäälâst tu'mmstõõggi pue'rrjie'llem- da tiõrvâsvuõttvaikkõõzzid ärvvtõõlât veeidsânji.

Vuu'd kulttuurlaž mäânghämmsažvuõđ, mie'ldd looggee'l alggmeerai kulttuurid, nââneet äävai vuârvaikkõõzzin jee'res kulttuurtaâggsin pue'tti kōõskâst. Jeä'rben lokku vää'ldet raajid râstldeei vee'rduõđid kulttuur da kreevsõs sue'rji kōõskâst di jie'llem-vue'ħħjääll da tu'tħħummuž kōõskâst. Tâ'vv vuu'd raajid râstldeei kâ'ddtäâ'zz õhttsaž-tuâj di meerlai kōskksaž vuârvaikkõõzz tuârjjeet.

Aazzi vuäi'tte vuässõõttâd vuu'd tu'mmstõktuõjju tää'ssârvvse'ld da aarktlaž vuu'dest nââneet šiõgg jie'llem vuei'ttemvuõđid pukid. Tuârjjeet vuu'd aassji lokku välldmõõžž Aarktlaž suâvtõõzz tuâjast. Aarktlaž õõutstõõzzi pue'rrjie'llem da jie'llemviõkkvuõđ viiggât oudâs nu'tt, što vää'ldet lokku sooggbeä'li tää'ssâärv da õõutverddsâžvuõđ puk tâimmjumšest. Sooggbeä'li mie'ldd analysâsttam teäđ da tu'tħħummuž oudâsviikkmoš da äü'ħħummuš lie čouudšââ'jest. Meerlažorganisaatioi pääi'ħ vuäžžat vääžnai vuäinlmid, gõõi pukin heäjmõs sââ'jest âârrai da uu'ccbõs jooukid jeä't väjldõttu.

Tuâjitiõrvâsvuõđ da -staanvuõđ sue'rjest tuâj muttsa šiõttõõllmõõžž da digitalisaatio miõttlõs vaikkõõzzi âânnavälldmõõžž ouu'deed da ta'rjjeet tuârjõõzz nu'tt što vää'ldet lokku aarktlaž vuu'd, tõn narood da alggmeerai jii'jjesnallšemvuõđid.

Lää'ddjânnam lij oudâstjoo'tti tiõrvâsvuõttstaanvuõđ oudâsviikkõõžžâst nu'tt meerlânji go še meeraikõõškeld.

4.3 Strateegla tääim

- Vaaiktet tōōzz, što aarklaž vuu'd aassji di vooudlaž tääimjee'ji vuäs-sōōttmōš meeraikōskksaž aarklaž ōhttsažtuōjju da Lää'ddjânnam aarklaž politiikk valmštōōllmō'sše raavasm.
- Suåvtet pue'rrjie'llemtääi ålddnemnää'l aarklaž vuu'd aassji pue'rrjie'llem ooudåsviikkmōōžžâst.
- Nâåneet aarklaž vuu'd vuâđdkääzzkōōzzid da meertiōrvåsvuōtt-tååimaid di rååstsektoraal'laž ōhttsažtuåj nu'tt, što tuårjjeet koo'ddi ōhttsažtuåj tâ'vv-vuu'dest rååst raajid kääzzkōōzzi ta'rjjummšest kääzzkōōzzi åsttjemvuōđ staaummša.
- Tuårjjeet aktiivlånji digitaal'laž kääzzkōsmaalli ouddnummuž da ouggłōstaalkåstiōđ čååudōōzzid; pue'reet åmmattpersooni silttummuž digitalisaatio åu'kkummšest da ouggłōstaalkåstiōđâst, di ra'vvjet meerlaid taarbšum digituårjjoōzz kääzzkōōzzi åånnmōōžžâst.
- Nâåneet digitaal'laž da jee'res kuånstivui'm nu'tt vuâđđ-go še nuu'bb tää'zz škooultōōzz vooudlaž ōōutverddsåžvuōđ nu'tt, što seåmmast raajåt vuei'tlvi'žžen määngbeållsaž škooultōsšeåinaid še hää'rvelđ jålstum vuu'din.
- Viiggåt ooudås Lää'ddjânnam meerlaž miōlltiōrvåsvuōttstrategia 2020–2030 meåldlaž tääimaid: Oou'deet kulttuursensitiivlaž, kiiōl da kulttuur meåldlaž tääimaid miōl tiōrvåsvuōđ ooudåsviikkmō'sše da jiočchiåvtummuž kie'ppummša. Ra'vvjet åmmatnii'kki rååstvaaldšemvuōđlaž vaalmåšvuōđid di hiålpitet vue'llgaž kōddåz vie'kk vuåžžmōōžž da kääzzkōōzzid. Jeå'rben vää'ldet lokku sää'mkiōllsaž digitaal'laž kääzzkōōzzi pue'rummša.
- Vää'ldet lokku čeå'ppvuōđ da kulttuur miårkktoš aarklaž vuu'd jie'llemviōkksažvuō'tte da sii'skåå'ttet tōt vue'ssen vuu'd vooudlaž, sosiaal'laž da ekonoomlaž šōddmōōžž tääimaid.
- Vää'ldet lokku sooggbie'li tää'ssäärv puk aarklaž ōhttsažtuåjast: pouu'tet vå'lddverdda sooggbie'li tää'ssäärv kiiōččåmvue'jjid da viiggåt ooudås tää'ssäärv taa'rbi mie'ldd spesiaaltååimin; nâåneet aarklaž tääimjee'ji tää'ssäärvsilttummuž da låå'zztet sooggbie'li mie'ldd analysåsttum teåđ åånnmōōžž aarklaž ōhttsažtuåj jee'res tee'min.
- Tuårjjeet ođđ vuei'ttemvuōđid piåssåd tuåjjuvō'tte da pōōrgåsnekvuōtte jeå'rben digitaal'lažvuōđ åu'kkee'l.
- Oou'deet tuåjjeåvvaid aarklaž tuåjj-jie'llem muttåz vaaldšummša da nâåneet tuåjppaai'ki oodd huōllåd tuåjjiōrvåsvuōđâst da -staañvuōđâst.
- Oou'deet tiōrvåsvuōttstaañvuōđvaari rååstsektoraal'laž seu'rjummuž, vaalmštōōttmōōžž da reaktio čōōđ ååi'j nu'tt meerlånji go še meeraikōōškeld.

- Nââneet Öhttsaž tiõrvâsvuõtt (One Health) – äldnemnääl lää'dd silt-tummuž da meeraikõskksaž õhttsažtuáj.

**Teäddceäklđõsvu'vdd peejj tiu'dde pue'tti ķeäll'jeei
ouddnummuž tåimmjemprograamm Agenda2030 täävtõõzzid da
vue'lltäävtõõzzid:**

5 Teäddceäklõsvu'vdd 2.2: Aazzi, alggmeer sä'mmlai vuõiggâdvueõđ

5.1 Sä'mmla Lää'ddjânnmest Vue'ķķ-koovv Aarktaž strategia 2021 raajjâmpoodd

Sä'mmla lie Euroopp Unioon o'dinakai alggmeer. Alggmeeran sä'mmlain lij vuõiggâdvueõtt juä'tķķed da viikkâd oudâs jii'jjes ķiõl da kulttuur. Sä'mmlai ä'rbbvueõđlaž jâlstemvu'vdd, Sää'mjânnam, vuäll Lää'ddjânnam, Ruõccjânnam, Taarrjânnam da Ruõššjânnam valdai vuu'did. Pukvee'zz sä'mmla lie 75 000–100 000. Alggmeer lie ärvvtõõllâm lee'd nu'tt 10 prosee'nt aarktaž vuu'd obbnarodlâāggast, da juâkkõõttâd pâ'jjel 40 jee'res meeru.

Lää'ddjânnmest sä'mmlai dommvu'vdd âārr Pâ'jj-Lappist Jeänõõgg, Uccjoogg da Aanar koo'ddi vuu'dest da Suä'djel kâā'dd tâ'vv-vuu'dest. Sä'mmla lie Lappi mäddkâā'ddest minoritee'tt. Lää'ddjânnmest jâlstei nu'tt 10 000 sä'mmlain pâ'jjel 60 prosee'nt jâlste dommvuu'd âālgbeä'lnn. Sää'm ķiõl lie âāu'c, koin Lää'ddjânnmest mainstet aanrõskiõl, nuõrttsää'mķiõl da tâ'vvsää'mķiõl. Lää'ddjânnam sä'mmlain lij leämmaš ee'jjest 1996 rää'jest dommvuu'dstes ķiõlâs da kulttuurâs kuõskki vuâđđlää'jj meâldlaž jii'jjesvaaldšemvueõtt, koon vääras sä'mmla va'lljee kõõskstes Sää'mtee'ģģ.

Sä'mmlai ä'rbbvueõđlaž jie'llemvue'jj puäzžhâidd, kue'llšeellmõš, mie'cstummuš da sää'm ķiõtt-tuâjj le'be duodji lie ravvsânji sorõčai luâđast. Ä'rbbvueõđlaž jie'llemķeäi'n lie kõskksaž vue'ss sä'mmlaž kulttuur da jie'llemnääl da tøk lie vääžnai sää'mķiõl âā'nneppirrõõzz. Sää'mkulttuurâst lij ra'vves õhttvuõtt ä'rbbvueõđlaž jâlstemvu'vdi maddu da čäcca. Alggmeerain lij še ä'rbbvueõđlaž teätt, kâā'tt see'rdet puõlvvõõggâst nobba.

Te'l sä'mmla lie meer neelljen jânnmest, raajjid râstldeei õhttsažtuâjj da raajjcõgldõõzzi jaukkumuš jeä'rben Ruõccjânnmin da Taarrjânnmin lie vääžnai kõõčmõõžž.

Kuva 10. Sää'mkiõllsaž vue'Inn škoolákksai kiõllpie'zzest lie nu'tt lää'ddkiõllsaž go še sää'mkiõllsaž päärna. Sniimmi: Kaisa Sirén

Sää'mkiõllsaž da kulttuurmeáldlaž kääzzkõõzzi vuäžžamvuõtt lij leämmaš vännai. Tue'kken lie jeä'rbi mie'ldd personkää'dd vuäžžamvuõ'tte õhtteei kōõčmōõžž. Raajjid rástldeei õhttsažtuájij lij väážnai kuánstt kääzzkõõzzi raavummša da ooudasviikkmō'sše.

Lää'ddjánnmest mainstum sää'mkiõl lie vaaruála. Tâ'vvsää'm kiõllvu'vdd vuáll še Ruõccjánnam da Taarrjánnam voudda, da pukvee'zz tōin lie nu't-a 20 000–25 000 mainsteei. Aanrōškiõl da sää'mkiõl mainstet ááldmōsán pái Lää'ddjánnmest. Kuhttu kiõlást mainsteei lie pái nu't-a 300 persoon.

Taarbšet määngpeállsaž tááimaid, što kiõli jie'llemviõgg vuei'tet raaveed. Kiõllpie'zzin lij leämmaš jōnn miárkkōs u'cc sää'mkiõli jeáltummšest, seämmanalla go sää'mkiõli universite'ttškooultōõzzin. Škooulmátt'tōõzzást lij še kōskksaž miárkkōs. Sá'mmlai dommvuu'dest sää'mkiõllsaž päärnain lij vuõiggádvuõtt vuei'vv-vue'zzest sää'mkiõllsaž mátt'tō'sse. Škooulmátt'tōõzz diõtt jeä'rben vä'žžel lij, što šuurmōs vue'ss sää'mpäärnain jálste ánn'jōžääi'j dommvuu'd áálgbeä'Inn.

Dommvuu'd áálgbeá'Inn škooulin ta'rjeet sää'mkiöli mátt'tŏŏzz, ni koon jeá't čŏŏđtuku pukin koo'ddin. Sää'mkiöllsaž mátt'tŏŏzz da sää'mkiöl mátt'tŏŏzz vuei'ttemvuŏđid da tää'zz tuŏ'll'jet ouddmátt'tŏŏzzâst, vuáđđmátt'tŏŏzzâst da lookkjiškooultŏŏzzâst. Sää'mvuu'd škooultemkŏŏskŏŏzz táimmjummuž páái'k staaheet sää'mvuu'dest ámmatlaž škooultemvuei'ttemvuŏđ jii'jjes jie'nnkiölin.

Meeraikŏskksaž ōhttsažtuâjj Aarktlaž suávtŏŏzzâst ta'rjjad kŏskksaž raam alggmeerain tuejuum aarktlaž ōhttsažtuŏjju. Algmeeraid e'tkkee organisaatio, má'te Sää'msuávtŏs, lie Aarktlaž suávtŏŏzz pŏŏšši vuázsla da vuássá'tte valdiai ee'ttkivui'm tu'mmstŏktuŏjju seámma páá'rd peállsest. Tát lij meeraikŏŏskeld kiičcee'l jiijjâsnallšem náá'll. Barents-ōhttsažtuâjjast alggmeer lie mie'ldd tuâjj-joouk páái'k.

Luŏvâs, tiŏttu vuáđđŏŏvvi ouddmiâsttam vuáđđjurddi (nc. FPIC-vuáđđjuurd) meáldlânji valdia álgg sagstŏŏllâd vuŏiggmiöllsânji da táimmad ōhttsažtuâjjast alggmeeraivui'm ouddâl tááim, kook vuái'tte vaikkted alggmeeraid. Täávtŏssân lij ŏŏutmiöllsažvuŏ'tte piássmŏš. Vääžnai lij še vaikkŏŏzzi árvvtŏŏllmŏš. Valdia álgg vä'ldded ōhttna šŏŏddi jee'res ve'rġġnii'kki táimmjummuš obbvää'ldlânji lokku, što vuei'net tŏn vaikkŏŏzz kulttuur vue'kġkátmmŏŏžž vuei'ttemvuŏđid.

Alggmeer lie kŏŏččlâsttam da ōinn vuážža vuáss'ses rasiism da čárstummuž, še valdiai da ve'rġġnii'kki tááimast. Lää'ddjânnam halltŏs lij ōhttsažtuâjjast Sää'mtee'ġġin da Sä'mmlai sijddsábbriin valmštŏŏllmen sä'mmlai tuŏttvuŏtt- da suávâdvuŏttkomissio alltummuž. Taarâst lij ju'n alttáám tuŏttvuŏtt- da suávâdvuŏttkomissio kŏŏtt'tŏŏllâd sä'mmlaid tillŏvvum vuŏiggâdvuŏttneu'rurmmšid Ruŏccâst alltummuž valmštŏŏllât. Komissioi tuâjj da tŏi pu'httŏŏzz lie vuei'ttemvuŏtt obb voudda kŏŏtt'tŏŏllâd historia šŏŏddmŏŏžžid da máttjed tŏin.

Aarktlaž vuu'd vooudlaž, sosiaal'laž da ekonoomlaž šŏŏddmŏŏžž tuárjjad tŏt, što jeá'rben vää'ldet lokku alggmeerai ä'rbbteâđ da ä'rbbvuŏđlaž kulttuur-ŏŏlmtŏŏzzi suáidŏ'sse jiŏggsaž kapitaalen (aunâste'mes vuŏiggâdvuŏđ, IP – Intellectual Property). Lää'ddjânnam lij sa'tssjam sä'mmlai jiŏggsaž jállmŏŏžž suáidŏŏzz kuŏskki kŏŏččmŏŏžž tu'tkġkumma nu'tt meeraikŏŏskeld go še meerlânji ŏŏutsââ'jest Sää'mtee'ġġin.

5.2 Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čöödtem ääi'j

Lää'ddjânnam haa'lad õinn pue'reed algmeerai vuässõõttâmvuei'ttemvuõdid aarktlaž õhttsažtuâjast, mie'ldd looggee'l Barents-õhttsažtuâjj. Sä'mmlai vuässõõttmõš Lää'ddjânnam aarktlaž õhttsažtuõjju da aarktlaž politi'kke lij vääžnai vue'ss obbvuođ.

Raajcõgldõõzzid pu'rğgeet da raajõhttsažtuâj nââneet jeä'rbi mie'ldd sää'mkiõllsaž kääzkkõõzzi pue'reem diõtt.

Tuõttvuõtt- da suâvâdvuõttprosess vie'kkat kiõtt'tõõllâd mõõnni ääi'j šõddmõõžžid da raajjâd suâvâdvuõđ di na'ddjõõzz algmeer sä'mmlai da Lää'ddjânnam valdia kõõskâst. Psykososiaal'laž tuärjõõzz âlgg lee'd vuäžžamnalla obb prosee'ss ääi'j da še tõn mâŋŋa. Koummân jânnmest tuejjuum prosee'ss vaikkte še raaji rââst.

Sää'mkiõllsaž mätt'tõs da sää'm kiõl mätt'tõs mâ'nne oudârra da tuärjjeet sä'mmlai vuei'ttemvuõđ mättjed, juä'tkked da viikkâd oudâs jii'jjes kiõlid da kulttuur.

Algmeerai jiõčč õlmmääm kulttuur ââ'net äärvast da tõn suõjjeet taa'rbi mie'ldd aaunâste'mes vuõiggâdvuõđin. Algmeer čeäppnee'kk vuä'tte raajjâd uniikk kulttuurouddsid da -kääzkkõõzzid da ta'rjjeed tõid jee'resnallšem digitaal'laž neävvaaid äu'kken ââ'nee'l.

Juä'tket meerlaž tääimid sä'mmlai jioğgsaž jällmõõžž suâidõõzz kuõskki kõõččmõõžžin da tu'tkkummšest õõutsââ'jest Sää'mtee'ğgin.

5.3 Strateegla tääim

- Vaikket tōōzz, što algmeerai vuässōōttämvuei'ttemvuōđ meeraikōskksaž aarktlaž ōhttsažtuâjast šâ'dde ōinn viōkkšubun.
- Nââneet sä'mmlai vuässōōttmōōžž Lää'ddjânnam aarktlaž politiikk tiu'd-depiijmōōžžâst. Viiggât oudâs mōōntōōllmōōžžid, koin ärvvtōōlât aarktlaž politiikk da jee'res tääimai vaikk-tōōzzid saä'mmlai vuei'ttemvuōđid juä'tkēd da viikkâd oudâs jii'jjes ķiōl da kulttuur.
- Juä'tket tuâj raajcōgldōōzzi jaukkmō'sše da raajōhttsažtuâj nâânnumša jeä'rben ko tuâj ōhttne sää'mķiōllsaž kääzzkōōzzi, mie'ldd looggee'l škoolōhttsažtuâj sää'mvuu'dest, staanummša da oudâsviikkmō'sše.
- Juä'tket sä'mmlai tuōttvuōtt- da suâvâdvuōttprosee'ss Lää'ddjânnmest nu'tt, što tâ'rjeet sä'mmlai tuōttvuōtt- da suâvâdvuōttkomissioo'je šiōgg tääimjemoudldōōzzid da ķiōtt'tōōlât tōn tuâj loppân ouddum tääimjeme'tkēkōōzzid tōi miârkk-tōōzz tobsteei nalla. Nââneet vuârsagstōōllmōōžž Lää'ddjânnam, Ruōccjânnam da Taarrjânnam tuōttvuōtt- da suâvâdvuōttprosee'ssi kōōskâst da pōōrgât ōhttsažtuōjju še pue'tti tääimjummuše'tkēkōōzzi ķiōtt'tōōllmōōžžâst.
- Nââneet sää'mķiōllsaž da sää'mķiōli mätt'tōōzz di ķiōllpie'sstääimjummuž.
- Nââneet algmeerai meeraikōskksaž vee'rdvuōđid ä'rbbvuōđlaž kulttuurōōlmtōōzzi da ä'rbbteâđ suōjjlummša.

Teäddceäkdōsvu'vdd peejj tiu'dde pue'tti ķeäll'jeei ouddnummuž tääimjemproaamm Agenda2030 täävtōōzzid da vue'lltäävtōōzzid:

6 Teäddceäklđösvu'vdd 3.1: Silttummuš, jie'llemvue'jj

6.1 Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjâmpoodd

Aarktlaž silttummuž lie veeidsânji jee'resârnn Lää'ddjânnam. Aarktlaž siltummša da jie'llemvue'kk'tâimmjummuša kooll ko'le ouddmiârkkân miârrindustria, turismm, ķiârd- da biotääll, meä'cctääll, tiörvâsvuött-teknologia, raajjmöš, ķeäll'jeei kuâivâstâimmjummuš, pirrös- da energiaviökkšösvuött di kue'llindustria, väjldââ'ttkâni sä'mmlai ärbvuöđlaž jie'llemvue'jjid. Miârkteei lij tobddâd odđ taarbid da aktiivlânji ta'rjjeed töid tâimmjeei rä'tkkummšid.

Lää'ddjânnam jie'llemvue'kkjääll intree'ss öhttee obb Lää'ddjânnam, Tä'vv-Lää'ddjânnam di ceâlai aarktlaž vuu'd vuei'ttemvuöđid, jeä'rben Lää'ddjânnam ä'lddvvu'din leâša še veiddsubun. Nääi't-ba vuu'd oudâsviikkmöözž älgg tä'rkstööllâd vue'ssen veiddsab ekonoomlaž šöddmöözž da tu'tkkëem-, oudâsviikkmöš da innovaatiotâimmjummuž konteekst. Kõörvtääll da jee'res ķeäll'jem nalla rajjum ekonoomlaž tâimmjummuž hääm vuä'ite raajjâd obbnes odđ vuei'ttemvuöđid jäärnaķtâimmjummuša.

Äimmösmuttâz paradokss lij, što aarktlaž vuu'd pakknummuš raajj tö'st seämmast pue'rben vuällamlaaggan, mii peä'lstes lââ'zzat täällbeällsaž miölķeässmööžž še aarktlaž vuu'd äâlgbeällsaž jânnmin da pörggsin. Aarktlaž vuu'd luätt lij jeärben ränn'jeei. Lää'ddjânnam vuä'ite ķeäll'jeei täällbeällsaž tâimmjummuž teä'ddee'l da oudâsviiggee'l čuä'jted, što ekonoomlaž pue'rrie'llem, jie'llemvue'kkjääll oudâsviikkmöš da pirrös-suöjjös nâanee kuei'mm kuei'meez. Lâssneeï ooumažtâimmjummuž pirrö'sse tillöövvi da sosiaal'laž hääitai tuö'llstööllmöš lij aarktlaž vuu'd ķeäll'jeei pue'ttiäi'j oudldös.

Kuva 11. Jiõõõmuârrai Kontio jáått Puåššmiâråst da vuejj väåloid äåvai çõõð tää'lv. Tue'kõken Kee'mm oudåst åârrai piõggmaal. Sniimmi: Kaisa Sirén

Lää'dd jie'llemvue'kkjääll pâstt ta'rjjeed aarktlaž vuu'd keåll'jeei ouddnummuž tuârjjei rä'tkkummsid. Ku'kes kiõççlåsttmõš da silttummuš tåimmjummsesst kõõlmin jeållmõõžžin di fi'ttjõs aarktlaž vuu'd jeållmõõžžin ra'jje lää'dd jie'llemvue'kkjäälast luândlaž taaurõõžž aarktlaž vuu'd ekonomia oudåsviikkmõõžžåst. Oðð tåimmjemnäå' da teknolooglaž silttummuš rä'jje vuei'tlvi'žžen keåll'jemvuõð lokku välldmõõžž pukin tååimain.

Çiõlgås, vuå'niķ äåi'jkõõsk, viikkmõšvuei'ttemvuõðid täåvtummuž låå'ssen ålgg tuârjjeed da vaikkted še aarktlaž vuu'd kuu'kkab äåi'jkõõsk ekonomlaž oudåsviikkmõ'sše. Keåll'jeei ouddnummuž teåddee tåimmjemvue'kk nâånad innovaatiomiõttlõs markkån šõddmõõžž aarktlaž voudda. Tåt markkån maazzlåstt voudda oðð põrggsid, tåimmjee'jid da investåsttmõõžžid.

Ekonomia mäånõbeållsi'žžen raajjmõõžž täåvtõs da keåll'jeei jäärnaķtoi'mmjummuš õõlgtõs teåddad taarb låå'zzted põrggsi raajjåm kääzzkõõzzi da oudsi årvvlåå'zz. Seåmmast säimmõõzzid šådd še silttummuž, koon vuei'tet kaaupšed õll årvvlåå'zz kääzzkõõzzin pirr maailm. Årvvkuållsi fi'ttjummuš, oðð teknologiai vuei'ttemvuõði tobddmõš da ålggmeerai å'rbbvuõðlaž jie'llemvue'jji lokku välldmõš lie vue'zz tån tuåj.

Tuájppaai'ki raajmõš da aarktlaž vuu'd ekonomia nâanummuš vuážža ääü'k tõ'st, što määngpeällsaž siltummuž vuä'msteei tuájviovõkk lij ta'rjjeemnalla. Lää'ddjânnmest lie aarktlaž konte'kstta šiõttâl siltummuž da täin jeällmõõžžin taimmjeei rä'tkõmmuž. Siltummuž älgg pu'htted vuei'vvmie'rr miõlâst õu'dde da tuärjjeed kõõjjõõzz da ta'rjjummuž pue'rab teivvmõõžž. Še tuájvuvuõõžsaž jânnmaseddmõõžž di odđ pääi'kest soorçte'mes reäuggmõõžž vuei'ttemvuõõdid älgg õõu'deed tâ'vv vuu'di jie'llemviõgg tuärjjan.

Digitalisaatio ooudâsviikkõš tuärjjad veeidsânji kõõrvtääl da odđsmõõvvi jie'llemvue'kkjäl taarbid di raajj vuei'tlvi'žžen odđ jäärna'ktâimmjummuž di põõrgâsne'kvuõõd. Digitalisaatio vuei'ttemvuõõdid älgg vä'ldded lokku veeidsânji še pukin härvva assum vuu'd kääzzkõõzzin. Lää'ddjânnam teäddad še satelliittkääzzkõõzzi vääžnaivuõõd da eurooplaž ää'lmveidasvuõõtinfrastruktuur miärkkõõzz aarktlaž vouda jeä'rben teätjää'tlõõgg, äimmõsmuttâz da pirrõõzz seu'rrjummuš di aarktlaž jäätlõõgg vuei'nnemkuu'lmest.

Seämmast go ekonoomlaž intrees vuu'd ärra šorne, še keäštõõttmõš lâssan. Jäänab jânnam da põrggâz ko ouddâl pä'rõgõ lee'd mie'ldd aarktlaž vuu'd ekonoomlaž vuei'ttemvuõõdi äü'kkummšest Odđ ävneei miärrväääl da tõi äü'kkummša õhtteei investâsttmõõžž lâä'zste kõõjjõõzz odđ teknologiain.

Aarktlaž miärrindustrii čääudõõzzin lä'ddlain lie ku'kes ä'rbbvuõõd. Tânn obbvuõõtte ko'lle käärbli plaanummuž, raajmõõžž da kompone'ntpuu't'õõzz lâä'ssen jee'resnallšem aarktlaž jeällmõõžžid plaanuum rajjâz. Siltummša lij šorneei tarbb ouddmiärkkân aarktlaž piõggõõddi da säätikai plaanummšest da čõõdtummšest. Lää'ddjânnmest lij siltõs, kää'tt raajj ooudâstjoo'ttivuõõd autonoomlaž miärrjäätlõõgg ooudâsviikkõõžžâst.

Ee'jj 2020 leävvnam COVID-19-pandemia lij vuä'ni'k ääi'jkõõskâst kää'mtam meeraikõskksaž turism. Pandemia lâä'ssen meeraikõskksaž poliittlaž, ekonoomlaž le'be pirrõskriis vuäi'tte še jue'tkõest tue'jjeed turii'sme miärkkteei heämmõõzzid. Keäll'jeei ouddnummuž meäldlaž, o'dinaknallšem turismkääzzkõõzz vuäi'tte pue'rben tuäddad muttsid go jõnn turismmie'ri kääzzkõõzz. Miärkkteei lij še odd lue'žžjeeinalla mu'tted kääzzkõõzzid, jõs jeällmõõžž nu'tt õõlgte.

6.2 Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čõõdtem ääi'j

Še aarktlaž vuu'dest põõrgât nâaneet, što pukin ekonoomlaž taimmjummušest vää'ldet lokku keäll'jeei ouddnummuž meäldlaž vuä'ddjurdjid. Tõt kuästtai õinn jäänab še teä'õõgruõkki tääimain da õõ'nni tu'mmstõõggin. Tât äävad vuei'ttemvuõõdid odđ õil

teknologia oudsid da silttee'jid. Aarktlaž jáärnáktoi'mmjummuž oudummuš öölgat systee'mnallšem ä'ldnemvue'jj da oudtu'mmjummuž. Aarktlaž vuu'd ekonomia oudâsviikkmöžžâst älgg vä'ldded lokku še luâđ keäll'jemvuött, äimmözz suöjjlummuš da alggmeerai vuöiggâdvuödi ci'sttjummuš.

Keäll'jeei oudnummuž meâldlaž vuei'ttemvuödi tobddmös öölgat fi'ttjözz äimmösmuttâz vaikközzin taimmsue'rjid da obb aarktlaž ekonomiaa'je. Jös fi'ttjet muttâz mekaniismid obb ärvv- da taimmteeiräädast lij vuei'tlvaž ärvvööllâd markkni da ekonomia rajjâz muuttâstaarb da nââneed puu'tt keäll'jab rajjâz ärra. Äimmösmuttâz tuö'llstööllmös da keäll'jeei oudnummuž öölgözz kaggâ'tte ou'dde odđ sue'rjid, taimmjemnaa'lid da teknologiaid, mâ'te köörv- da biotääl.

Aarktlaž vuu'dest Keäll'jeei oudnummuž da taimmjemnaa'lid viiggât oudâs, šiöttööllmöžž kuânsti paaldâst da mie'ldd, še praktiikklaž täâ'zzest oudâsviiggee'l, demonstrâ'stee'l da ta'rjee'l odđ oudsid da kääzzköözzid. Seämmast raajât kööjjözz odđ öll ärvvlââ'zz oudsid da kääzzköözzid, nââneed aarktlaž innovaatiomiöttlôs markkân di tuejjeet määngpeällsen aarktlaž vuu'd jie'llemvue'kkrajjâz

Lij še tarbbsös öinn pue'rben tobddâd jee'resnallšem taimmjummuž vaikközzid sää'mkulttuu're da sä'mmlai vuöiggâdvuödid, što risttreeidai šöddmöžž vuei'tet ööudbeä'lnn cöggâd da häätlaž vaikközzid kie'ppeed. Sää'mvuu'dest jeä'rben älgg vä'ldded lokku mäddâänmösše öhtteei vuei'tlvaž intressistreeidai tobddmöžž

Ekonomia säi'mmözz, klustee'r da jáärnáktoi'mmjummuš- da innovaatioekosystee'm lie köskksaž säâ'jest jee'res taimmsue'rji da pörggsi ärvvlââ'zz šuurumšest. Töin öhttä'vve da šâ'dde odđ silttummuž, kââ'tt raajj vuei'tlvi'žžen pue'rab oudsi da kääzzköözzi šöddmöžž. Nääi't šööddi öll'jab ärvvlââ'zz oudsi da kääzzköözzi lââ'ssen määngpeällsaž silttummuž vuei'tet oudâs kaaupšed jee'resârra. Meeraiköskksaž ekosystee'mid da säimmözzid liŋkköövvmös öölgat jii'jes silttummuž täâ'zz oudâsjuä'tkkummuž da raavummuž. Ärvvlââ'zz kaggmös teäddad še, go va'steet äimmözz muttâz pohttam va'žtözzid alggmeerai ärbvuöđlaž jie'llemvue'jjid.

Odđ ärvvlââ'zz raajjâm diött älgg tobddâd taimmsue'rji ärvvsaai'mid da töin ävneei oudummuž vuei'ttemvuödid. Lââ'ssen älgg tobddâd veidsab obbvödid le'be treendid, koozz taimmsue'rğğ öhttad le'be mâ'st vuäitt kaunnâd odđ öhttnemoo'lžid da tuejjözzid. Nääi't vuei'tet kaunnâd tök oudummuž vue'ssvuu'did, koin lie kööjjözz odđ rä'tkkumšid, da koid lää'dd silttummuž vuei'tet öhttsažta'rjjummuž mie'ldd suâvted.

Kuva 12. Muõthote'll ee'ttkâstt innovatiivlaž turismmraajjmõõžž. Juõ'kk ee'jj raajjâmnalla le'ddi muõthotee'll lie ålggjânmallaž turiisti jõnn vueil'nelm da jiijjâsnallšem kiõõççlâsttmõš. Sniimmi: Kaisa Sirén

Kue'llouddsi kõõjjõs šorran meeraikõõškeld. Ooudâsviikkmõõžž tuärjje õõ'nnitree'nd, kook seä'sse äimmõõzz occanj kuârmteei di tiõrvsallâš kue'llouddsid. Lää'ddjânnam jáâ'dtumšest tâ'vvjânnmi ââ'lik biotâäl çuâggaskaart mie'ldd õhttsažtuâj veâhsseet jeä'rben globaal'lânji sõrgg šornnee algppuu't'tõõzz hääm le'be kue'llšõddeem ooudâsviikkmõšše nu'tt kue'lest go še tõn çârrvee'rdin di teâbbin vuõžžum lââ'ssârvvouddsi ouddnumšest. Täid vue'ssvuu'did di kue'llšilli ärvvlâssnumšä õhttan miârkkteei šornnepotential aarktlaž vuu'dest.

Aarktlaž vuu'd turiism šornnummuž vuâđđan lij vuu'd jii'jjesnallšemvuõđid jeä'rben luâđ leâša še kulttuur peä'lest. Keâl'jeei da va'steemnalšem turiism ooudâsviikkmõõžžâst ålgg vâl'dded lokku pirrõsvueil'nnekku'Imi lââ'ssen veiddsânji sosiaal'laž, kulttuurlaž da ekonoomlaž kiõõççâmvue'jjid. Turistmeä'ri šõddeem sââ'jest ålgg sa'tssjed turii'sti äjnummuž da teä'ğğâânmõõžž šuu'rummšä, vue'kkšõs da puârast pa'kkuum ouddsivui'm di luâđ vueil'nnekku'Imest keâl'jeei kääzzkõõzzivui'm.

Turiism puu't'tam ärvvlââ'zz šuu'rummuš õõstât nu'tt, što teâddad vue'kkšõs, keâl'jemvuõđ da staanvuõđ obbvää'ldlânji lokku va'lddi turismmkääzzkõõzzid

da -ouddsid. Jõs Aarktlaž vuu'd turiism pirrekksažvuõd lââ'zztet, vuei'tet ta'ssjei turistmeä'rid, ooudâsvie'kkted pirrekksaž tuâjjuõd da šeä'stted luâd. Raajid râstldeei jáâttlõõgg ooudâsviikkmoš di turismmõhttsažtuâjj rä'jjlažvaldiaivui'm ooudâsvie'kkte turiisti liikkeemvuõd, äjnummuš da teä'ğgâânmõõžž positiivlaž ooudummuž aarktlaž vuu'dest.

Turiismâst da jáâttlõõggâst šõddi piâsttji kie'ppummuš di pääiklaž aa'ssji sosiaal'laž da kulttuurlaž pue'rrjie'llem âlgg vä'lidded lokku põõrgâstâimmjummses. Ouddmiârkkân porrmõõžž puu't'tõs, čää'cc âânmõš da nje'sši minimâsttmõš õhttee vää'nnil'laž da resurssviõkkšõs globaalekonomiaa'je. Õhttsažtuâjj vuu'd sää'm-meerain da jee'res pääiklažnaroodin lij kõskksaž keall'jeei da va'steemnalšem turiism ooudâsviikkmoõžžâst.

Kuâivâstâimmjummuš pirr âarrai ärvvuâllaz da obbvuõd šâ'dde oõd teknologia da digitalisaatio äu'kkummšes jeä'rbi mie'ldd kuâivvsi liâdggummuž da ougglõsohjummummuž ooudâsviiggmõõžžâst, kõõrvtääl tâimmjemnaa'li äu'kkummšes ouddmiârkkân čärrvee'rdi vaaldšummšes di oõd energiateknologia õõlgtam mineraali keäl'jeei ta'rjummses. Kuâivâstâimmjummuž raam-mäâin â'lõge jeä'rben vä'lidded lokku nu'tt pirrõõzz gu še pääiklažõhttõõzzi vuei'nnemkuu'lmest. Tâimmjummses âlgg äu'kkēed pue'rmõs teâd da silttummuž.

Lää'ddjânnam täävtõssân lij teâddad EU ââ'lmveeidasvuõttprograam da jee'res euroopplaž ââ'lmveeidasvuõttinfrastruktuur miârkktoõzz aarktlaž voudda jeä'rben teâttjââttlõõgg, äimmõsmuttâz da pirrõõzz seu'rjummuš di aarktlaž jáâttlõõgg vuei'nnemkuu'lmest. Lää'ddjânnam haa'lad vä'lidded lokku ju'n leä'mmen le'ddi ooddid jeä'rben ougglõskaart'tummšes da satellitnavigâsttmõõžžâst, leâša še čuä'jted vää'nid aarktlaž voudda väâžnai ââ'lmveeidasvuõttträ'tkkõõzzin da tõi kâ'ttemvuõ'dâst, mâ'te satellitkommunikâsttmõõžžâst.

Ouddõsriâšldõõggi ooudâsviikkmoš â'lddpoddâst ee'jjäi'ğgoudldummša aarktlaž jeällmõõžžin lââ'zzat Lää'ddjânnam vaalmâšvuõd šõõj da äimmõõzz muttsin šõõddi va'žžtõõzzid. Oõd aarktlaž vuâmmšõsriâšldõõggi äu'kkummuš da silttummuž ooudâsviikkmoš rä'je vuei'tlvi'žžen taa'r'kab jeällmõšoudlõõzzid da nâânee Lää'ddjânnam aarktlaž vue'kktie'ttemvuõd. Vuâmmšõsaunstõõzzid äu'kkēe'! še põrggâz vuäi'tte ooudâsviikkâd aarktlaž vue'kktie'ttemvuõttträ'tkkõõzzid da tõid vuâdõõvvi oõd jäärnak'tâimmjummuž. Tâid vuei'tet ouu'deed ouddmiârkkân õõlâs ha'ñkkummiš pãäi'k refere'nssha'ñkkummišin.

Lä'ddlaž silttumuš vue'ssen aarklaž vuu'd va'žžtõzzi rä'tkkumuž

Lä'ddjännmest da lä'ddla pörggsin lij veiddsânji õlltäss'saž aarklaž silttumuž, koon äu'kkumuš tuärjjad Ķeäll'jeei ouddnummuž, nâânad tuâjjvuõđ, lââ'zzat energiaviõkkšõsvuõđ, Ķie'ppad häaitla piâsttjid da tuâstt äimmõsmuttâz vuâstta pukin aarklaž da antaarklaž jännmin. Kõõumâs jeällmõõžžid õhtteei jäärnaĶtoi'mmjumuš, rä'tkkumuž da teknologia lie täujja spraavdõsoodstes õll meeraikõskksaž täâ'zz da Ķeâlboddsâ še veiddsab jännamtiõđlaž vuu'dest ko pâi aarklaž le'be antaarklaž vuu'dest.

Äimmõsmuttâz vuâsttatuâsttmõš õõlgat energiaviõkkšõsvuõđ kaggmõõžž da vää'nnpiaâsttvuõđ le'be piâst'te'mes energiahäämai da energiateknologiai ooudâsviikkmõõžž. Oõđ vuei'ttemvuõttân lij jm. miârriõggviõkk. Määngain lä'ddlaž pörggsin lie silttumuž da vuei'ttemvuõđ aarklaž silttumuž äu'kkumša nu'tt Nuõrtimiâr vuu'dest go še veiddsubun miârriõggviõgg raajmõõžž marknest.

Aarklaž vuu'dest teâttjootlõkõhttvuõđ da ku'Ķes kõskkvuõđ nu'tt mäadd â'lnn go še miâr â'lnn lie vääžnai da vä'žžel. Lä'ddjännmest lie rä'tkkumuž nu'tt strateegla Ķiiddõs õhttvuõđi (jm. miârkaa'bel) go še straangte'mes sääi'mi (jm. 5G, satelliittõhttvuõđ) ooudâsviikkmõõšše. Lä'ddlaž jie'llemvue'ĶĶjäälast lie jânnai ouddamnalla nõkkmin digitaal'laž kääzzkõõzzin, koin lij spesiaal rool aarklaž da antaarklaž vuu'din. Näkkam lie jm. šõŋŋ- da jeällmõšanalytiikk, teâttkääzzkõõzz, škooultemkääzzkõõzz di tiõrvâsvuõđ da staañvuõđ ooudeei kääzzkõõzz, koin lij jue'tĶest še fabrikkjie'rm (lä. tekoäly) äu'ĶĶeei jiõččvuõđ.

Lä'ddjännam lij aarklaž päärhâ'dteknologia da päärhâ'doperâsttmõõžž njoonasjännam maai'lmest. Silttumuš kâtt jm. päärhâ'dplaanumuž, päärhâ'draajmõõžž, materiaal- da raajâsteknologia, jiõŋŋmuârmmõõžž da -vaaldšem teknologia, moottor- da stu'vrrjemteknologia, käärab liâdggtummuž da automaatio, navigâsttmõõžž da päärhâ'dneävvamtâimmjumuž. Tãn obbvuõ'tte koll'je lââ'ssen jee'resnallšem, še aarklaž jeällmõõžžid plaanuum rajjâz. Silttumša lij šõrneei tarbb ouddmiârkkân aarklaž piõggĶee'ddi da säätkai plaanummšest da čõõdtummšest. Lä'ddlaž škooultõs da tu'tĶkumuš di te'sttvuud da õhttsažtuâjj rä'jje ooudâstjoott'jemvuõđ autonoomlaž miârriõttlõõgg di vää'nniisaž puä'lddemaunnsi ooudâsviikkmõõžžâst.

Še prose'ssteknologiast (meä'cc, kemia, metall) lie Lää'ddjânmmest öll silttummuž, kook šâ'dde aarktlaž jeällmõõžžin da tõi vaaldšummšest. Aarktlaž silttummuž lie še tuájjmašinain, koid ââ'net še kuä'ss-ne samai kõrr jeällmõõžžin. Näkkam tuájjmašina lie om. sätkk- da päärhâ'daparaatt da mašina, meä'ccmašina da kuäivâsmašina da aparatt. Jeä'rben miõlkie'ssi ku'kes skiiut vuei'ttemvuõtt õhtad ilte'mes stää'l puu'tõ'sse da suävldummša, mii lij šiõgg čuä'jtõs fabriikk jii'jjes aktiivlaž da miärkkteei sa'tssjummšest äimmõsmuttâz vuâsttatuâsttmõ'sše.

Logistiikk lij õhtt aarktlaž silttummuž veeidas vu'vdd, ko'st õhtne nu'tt jeällmõõžžin vaalšummuš, šõņjeällmõõžžin analytiikk da a'sttjummuš, neävõõzz da terminaali teknologia da âânnmõš mäadd â'lnn (čuõkku da poojâsjoottlõk), ääimast da miâr â'lnn, di logistiikk obbvääldlaž plaanummuš da vaaldšummuš.

Ķeäll'jeei meä'cc- da bioindustria lie Lää'ddjânma da ekonomiaa'je vääžnai sue'rj, koin lij še aarktlaž vuälvuõtt. Tõin õhtâ'vve nu'tt Ķeäll'jeei meä'cctääl da mie'cchâidd, logistiikk go še industriastroi'ttli õll pirrõsviõkkšõsvuõtt da vuu'di tuájjuõtt. Ko lä'ddlaž meä'ccindustria ouddsi kõõjjõõzz mottai meä'cctääl sa'tssai ravvsânji odđ õll ärvvlââ'zz ouddsid (tekstiil-la'nņjõõzz, ligniin da hemiselluloosa vuâdđsaž rajjâz, odđ ekolooglaž pa'ķķeem-materiaal, odđ puõlvvõõgg biopuä'lddemaunnâz) Odđ muõrrvuâdđsaž ouddsi da biostroi'ttli ooudâsviõkkmõš vue'zzstes ra'vvje meä'ccindustria rool äimmõõzz muttsa reâgâsttmõõžžâst. Kâdđsaž da ekolooglaž aunnsen muõrr ta'rjjad raajjmõ'sše odđ vuei'ttemvuõdõid. Odđ ouddâz kâäzzkâ'ste še aarktlaž vuu'd Ķeäll'jeei ouddnummuž täävtõõzzi õsttmõõžž. Meä'cctääl čuâgggaskartt piirast vuei'nnemnalla taimmvuu'd rool Lää'ddjânnam ciistää'hnes iilneutraalvuõtt 2035 -täävtõõzzi õsttmõõžžâst.

Mineraali kõskksaž rool äimmõstäävtõõzzi õsttmõõžžâst lij kaggâm jeä'rben kriittlaž aunnsid vue'ssen strateeglaž huällainsmâttmõõžž obbvuõd. Kuäivâstoi'mmjeei âânnma vâlddam meeraikõõskeld meä'rtõllum va'sttemnallšem taimmjemnâä'l mekaniism di Ķiččlõõttmõš energia-da aunâsviõkkksaž teknologiai âânnma rä'je kõõjjõõzz, koozz lä'ddlaž kuäivâs- da mineraalekosysteem toi'mmjeei vuäi'tte ta'rjjeed odđ teknologiaid, rä'tķķummšid di silttummuž. Globaal'lânji tobddum lä'ddlaž teknologiapõrggâz ää'vee vuei'ttemvuõdõid še ekosysteem u'cc- da kõskkjõnn põrggsi šorrunnumša da meeraikõskksen šõddummša.

Ko tääimat jeä'rben aarktlaž vuu'dest älgg vaikktoõzzid pirrõõtti luõttu minimâ'stted modeernin seu'rrjemnaa'lin da nu'tt, što äu'kķkeet viõkksaž teknologia. Kuäivvsi da mineraali juätikkvalmštummuž čärrvee'rdi äu'kķkummuš lie šõddâm luândlaž vue'ssen fabrikklaž toimjummuž. Kää'rvtummušaunnsi ouddlõõzz pue'rab da viõkksâb ruõkkmõš da äu'kķkummuš lie kõskksaž ekosysteem ooudâsviikkâmpäi'k nu'tt põrggsin go še tu'tkķkummuštoimjumšest.

Juõ'kķkâ'rnn maai'lmest jm. liädggnoorriteknologia šõddmõš lij viõusâs šorrummšest, mõõn diõtt Lää'ddjânnam lij raajjâm tuâjj-da jie'llemvue'kķministeria jââ'dtumšest liädggnoorristrategia. Liädggnoorristrategia se'st strateeglaž mäddmetaal, mineraal da tõi äu'kķkummuš lie čouudšââ'jest. Tât liädggnoorristrategia raajj čuâggas še tääzz õhtteei ķeäll'jeei kuäivâstâimjummuž ooudâsviikkmõšše.

6.3 Strateegla tåaim

- Tuärjeet Aarklaž vuu'd ekonomia keäll'jeei šornnummuž da oudldõzzid õll ärvvlââ'zz tuäjppai'kid.
- Öhtteet aarklaž kõõjjõs dommjânnmallaž ta'rjjumšin da piijjâd tu'tkõmmuš- da oudâsviikkâmõtâimmjummuš odđ rä'tkõmmši oudâsviikkmõõžž ärra.
- Nââneet siltteei tuäjviõgg vuäžžamvuõđ (lokku vää'ldet' škooultõs di älggjânnmallaž tuäjviõgg madduse'rddmõš)
- Raajât õhttsaž aarklaž silttummuž vue'kk-koov da vää'ldet lokku synergia jee'res jie'llemvue'kk- da innovaatiopolitiikk ouu'deei tåaimaid pukin tåimmsue'rjin.
- Viiggât oudâs turiism keäll'jemvuõđ da pirrekksažvuõđ aarklaž vuu'dest.
- Saaggtet Lää'ddjânnam spesiaalsilttumšest keäll'jemvuõđ vue'zzet (jm. keäll'jeei turismm, meä'cctääll, digitaal'laž rä'tkõmmšid, cleantech da biotääll).
- Se'lvtet turismmõhttsažtuâj vuei'ttemvuõđid Lää'ddjânnam tâ'vv ä'lddvvu'divui'm
- Tuärjeet Aarklaž täällsuävtõõzz tuâj vuu'd jie'llemvue'kkjääll tåimmjee'ji õhttsažtuâj nâânummša.

Teäddceäklõösvu'vdd peejj tiu'dde pue'tti keäll'jeei oudnummuž tåimmjemprograamm Agenda2030 täävtõõzzid da vue'ltäävtõõzzid:

7 Teäddceäkldõsvu'vdd 3.2: Silttummuš, vuõssklass'saž tu'tkķummuš

7.1 Vue'kķ-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjampoodd

Lää'ddjännmest lie vâ'ljest aarktlaž tu'tkķummuša õhtteei õlltä'ss'saž silttummuš da taimmjeei obb jännmest. Tu'tkķummuštuâj tue'jjeet õllškooulin da tu'tkķeemstroitlin di privatsektorâst da še kuälmad sektorâst. Määng tiõttisue'rij lie ee'ttkääm da mänggtiõdlaž älddnummuš lij šlaajjnallšem. Õllkvaliteettlaž tu'tkķeemtuâj vuâđđan lij vue'kķšõs škooultõsriâšldõk, mâ'st vää'ldet lokku Lää'ddjännam staattus aarktlaž jännmen

Lä'ddla tu'tkķeemtáimmjeei lie puârast ee'ttkääm meeraikõskksaž säi'mmõõzzin, kook tillâ'vve aarktlaž kõõčmõõžžid da aarktlažvuõ'tte õhtteei silttummuš le'be õhttee tõõzz. Vuõss-sâ'jjsaž vääžnai lie Aarktlaž suâvtõõzz vuâlla syntetisâ'sttum tu'tkķummuštead di škooultõõzz da tu'tkķummuž säimõõzz mâ'te Meeraikõskksaž aarktlaž tiõtti komitea IASC, Aarktlaž universite'tt UArctic, Arctic Five -universite'ttsäimmõs da EU-teägggam prograam. Säimõõzzid nââr jeâ'rbi mie'ldd Aarktlaž kõõskõs aarktlaž tu'tkķummuž da teâđvää'ltummuž meeraikõskksaž kõõskõssân Lää'ddjännmest.

Lää'ddjännmin lij meeraikõõskeld o'dinaknallšem tu'tkķummušinfrastruktuur aarktlaž vuu'd äimmõõzz- da pirrõõzz muttsi aicummša, ââ'lmveeidasvuõtt-tu'tkķummuš da jjoŋŋtu'tkķummuš, mii rääj vuâđđ veeidas tu'tkķeemtáimmjummša da seu'rrjummuš.

Kuva 13. Lää'ddjännmest lie vâ'lljest aarktlaž tu'tkķummša öhtteei ölltä'ss'saž silttummuš da taimmjeei obb jännmest. Tu'tkķummuž tue'jjeet jeä'rbi mie'ldd öllškooulin da täujja määngtiödlânji. Sniimmi: Kaisa Sirén

Aarktlaž öölmâs tu'tkķummuž teäggtet Lää'ddjännmest jee'res vaaldášmvuu'din öhttee'l öllškooulstrooi'tel da tu'tkķeemstro'i'ttli aarktlaž aktivitee'ttid da prograamid. Aarktlaž tu'tkķummušpolitiikk Lää'ddjännmest häämm öhtse'žže jee'res ministeriai tääimest. Meeraiköskksaž tu'tkķummušteäggtoözzâst EU prograamin lij pukin vääžnjummuš rool, mâ'te Horisontt Eurooppa da ouddmiârkân Copernicus. Jee'res meeraiköskksaž teäggteei lie jeä'rbi mie'ldd tâ'vvjännmallaš kruuggâst, mâ'te Nordforsk.

Riiksuâvtööz čiołgtös Lää'ddjännam aarktlaž teäggtoözz obbkaartâst (2019:1) tobdsti problee'mmen aarktlaž teäggtoözz miârkkteei peädgaivuõd. Tât kuâskk še tu'tkķeemtuâj, ko'st projee'kti miârkkteei miârr seä'mmast jeârsmad obbvuoõd da räajj pannjuätkkjemvuõd. Tu'tkķummuž jönn volyymâst huõlĳkâni Lää'ddjännam aarktlaž tu'tkķummuž obbkartt lij hue'held vuäžžamnalla.

Tu'tkķummušin lij vääžnai rool tu'mmjemtuâj da aarktlaž politiikk tuärjjan. Aarktlaž vuu'd da kõlmsilttummuž jäärnâktoi'mmjummšest tu'tkķeemteatt tuärjjad o'nnstemvuei'ttemvuõdid da öhttsažkää'dd staanvuõ'tte da taimmjemainsmätmõ'sše

õhtteei tu'tkõkummuš lij miärkkteei. Aarktlaž tu'tkõkummušilttumšin lij miärkktoš peälštemoodd oudâsviikkâm diõtt. Lââ'ssen aarktlaž vuu'd mottsa õhttee'l tu'mmjemtuâjj taarbaš õlltä'ss'saž tu'tkõkummuštead. Lää'ddjânnam kioččâmvue'jjest vääžnai lij tu'tkõkummuštead veediasvuõtt da äävai vuäžžamvuõtt. Tu'tkõkummuž taarb teaddad jeärben aarktlaž vuu'd já'ttel pirrõõzz muuttâs da tarbb ââ'nned â'lnn Keall'jeei ouddnummuž seämmast go meeraikõskksaž miõli keässmõš aarktlaž voudda da tõn äu'kõkummša šorran.

7.2 Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čöõđtem ääi'j

Aarktlaž tu'tkõkummuž čöõđtam tead da silttummuž äu'kõket veeidsânji jee'res sue'rjin. Tu'tkõkummušteatt räajj vuâđđ vue'kkšõs da vuõiggäggsaž tu'mmstõõggid di odđ innovaatioid jie'llemvue'kkjäälâst jee'res sektoorin da sue'rjin. Ko sa'tssjet škooultõ'sse da tu'tkõkummuš, Lää'ddjânnam staattuuzz da kie'ssemviõgg meeraikõskksaž aarktlaž njoonašsiltee'jen nââneet. Veeidsaž jee'res sue'rjlaž, mænggtiõđlaž da meeraikõskksaž säimmõõzz vie'kkte äu'kõked aarktlaž tu'tkõkummuž pue'rmõs naa'lin.

Tu'tkõkummušsa'tssjummušin vää'ldet lokku aarktlaž tu'tkõkummuž vuâđđ infrastruktuurâst oudâsviikkmoš da nâânummuš. Tõt raavad oodd o'nnsted meeraikõskksaž tu'tkõkummušteäggtoõzz keäštõõttmõõžžâst da räajj Lää'ddjânnam aarktlaž tu'tkõkummuž obbkaart kuâsttjemnalla. Meeraikõskksaž teäggto'sse mâ'te EU tu'tkõkummušprograammi täävtõõzzid da teemid vaikkummuš õõlgat, što teadvaajtummuš da õhttsažtuâjj taimmje meerlânji pä'jjel vaaldâšmraajid. Še põrggâž äu'kõke teäggtemprogrammin jäänab.

Go äu'kõket tu'tkõkummuštead viiggât oudâs aarktlaž vuu'd narood pue'rr jie'llem da jie'llemviõgg. Ääi'jmeâldlaž kartt persoo'ni pue'rrie'llmest da õutstõõzzin di oummu da jii'jjes pirrõõzz vuârrvaikktoõzzin da muttsin vie'kkat viikkâd oudâs tu'mmstõõggid till õhttsažkââ'ddlânji Keall'jeei ouddnummuž. Ä'rbbead da päaiklažtead ââ'net vuei'ttemvuõdi mie'ldd tu'tkõkummuž plaanummšest di čöõđtummušest.

Obbkaart Lää'ddjânnam aarktlaž da aarktlažvuõ'tte õhtteei tu'tkõkummušes leä't pue'rääm. Koordinâsttmõõžž da teadvaajtummuž lââ'zsee'l jee'res taimmjee'jin lij juõkkum reaaliõggisaž vuâinalm prograammlaž tu'tkõkummuštââimain da projektvuâđđâst. Ideaal'lânji lij meerlaž programm, kââ'tt ouu'dad koordinâsttmõõžž da saakkeemnallšem kuâsttjemvuõđ.

Ekonoomlaž taimmjummuš aarktlaž vuu'dest da aarktlažvuõ'tte õ'httee'l raajât vuei'tlivižžen, da tõt tue'jjeet keall'jeei ouddnummušin vuârrvaikktoõžžâst. Aarktlaž

tu'tk'kummuž da silttummuž â'lnnâannmōš di tōi oudâsviikkmoš da markknâsttmōš lie kōskksaž ää'sš jārnaĳtoimmjummušvui'ttemvuōdi raajjmōōžž da äu'k'kummuž diōtt. Vää'ldet lokku, što Lää'ddjânnam aarktlaž silttummuš kätt veeidsânji tâimmjumšid da tâimmsue'rjid. Jeä'rbi mie'ldd kōlmsilttummuš lij viältt määngin ouddsın da kääzzkōōzzin.

Šuurmōs va'žžtōs aarktlaž vuu'dest lij tâ'vv äimmōōzz da pirrōōzz muuttâs. Tu'tk'kummuž ââ'net aktiivlânji aarktlaž vuu'd muttâz obbvää'ldlaž ärvvtōōllmō'sše, da tōt ta'rjjad tu'tk'kuum teäđ tu'mmjemtuâj tuärjjan.

Muttâz vue'lnn da määngnallšem vuârvaikktoōzzâst lij še aarktlaž politiikk. Tōn konjunktuu'ri fi'ttjummuž da aktiivlaž tâimmjemvuōđ tue'k'ken lie määngtiōđlaž tu'tk'kummušteäđ da tōt, što tu'tk'kuum teäđ pou'tet kuâsttjemnalla.

Staanvuōđ da mäddpeälštōōzz tuärjjei aarktlaž tu'tk'kummuž viiggât oudâs meeraikōskksaž õhttsažtuâjain määng- da kuei'tkōskksânji. EU prograammid äu'k'keet tu'tk'kummušteäggtoōzz nâanummša. Lââ'ssen aarktlaž vue'k'k-koov vui'tet viikkâd oudâs õhttsažtuâjast taaurōšjânnmivui'm, mâ'te ouddmiârkkân kättjab satelliitkaart polaarvuu'din.⁴

7.3 Strateegla tâaim

- Őllskooul da tu'tk'keemstrooi'tel rä'jje õlltä'ss'saž tu'tk'kummušid da čiō'lĳgōōzzid aarktlaž voudda da aarktlažvuō'tte õhttee'l da saakkee tu'tk'kummušsilttumšstes veeidsânji jee'res sue'rjin.
- Aarktlaž tu'tk'kummuž obbkaart pue'reet da tōn teäggtoōzz seu'rret di viiggât oudâs jee'res vaaldâšmvuu'di õhttsažtuâjjan.
- Őllskooul da tu'tk'keemstrooi'ttel sa'tssje jii'jjes strategiai meâldlânji aarktlaž silttummuž da tu'tk'kummuž oudâsviikkmošše di tu'tk'kummuž äu'k'kummušša. Teäggtoōzzâst ââ'net äu'k'ken meerlaž da meeraikōskksaž teäggtoōsvui'ttemvuōđid mâ'te Lää'ddjânnam akademia, Business Finland, Strateegla tu'tk'kummuž suävtōs, riikksuävtōōzz TEA-teäggtoōs, Horisontti Eurooppa –programm, EU raajōsteä'ĳgruōkkōōzz da jee'res euroopplaž teäggtoōsvui'ttemvuōđ di Tâ'vvjânnmallaš tu'tk'kummušteäggteei.
- Vuässōōđât aktiivlânji Aarktlaž suävtōōzz da tōn tuâjj-joouki tuōjju. Vuässōōđât proaktiivlânji aarktlaž vuu'd muttâz kuōskki tu'tk'kummušša da ärvvtōōllmō'sše. Lää'dd tu'tk'keei tâimmje meeraikōskksaž

4 Liŋkk lää'dd aarktlaž tu'tk'keemstrooi'ttid: <https://www.arcticfinland.fi/FI/Tutkimus>

tu'tkõkummušsäämmõõzzin da äu'kõke EU da Euroopp ää'lmveidasvuõ-torganisaatio ta'rjeem vuei'ttemvuõdid, mâ'te Copernicus -programm. Põrggsid ta'rjeet teäđ da tuärj meeraikõskksaž teäggto'sse da õhttsaž-tuõjju vuässõttmõ'sše.

- Oou'deet aarklaž tu'tkõkumuž da silttummuš lâä'zztteei tääimaid EU aktivitee'tti valmštõõllmõõžžâst, jeä'rbi mie'ldd Horisontt-raamprograam tuäjiprograamin.
- Tu'tkõkumuž õhttõõllâz täimmjummsa raaveet. Tu'tkõkumušõhttsaž-tuäj tuärjad põrggsi vuei'ttemvuõdid oudâsviikkâd jii'jjes oudsid da va'steed aarklaž vuu'd täimmjeei odđ taarbid. Tu'tkõkumušõhttsažtuäj še nâânad põrggsi säämmõõzzid da ekosysteemid.
- Meerlaž ou'ddtu'mmjemtuâjast vää'ldet lokku tâ'vmmõõžž Lää'ddjânam jie'llemvue'kõrajâz muttâz, tuäjviõgg taarb da narodšõddmõš. Škooul-temta'rjummuž täävtõõzzid raajât määngbeallsaž teättvuâđđ vuâđald.

Teäddceäklõõsvu'vdd lij tiõttu vuâđđõõvvi tu'mmjemtuâjast miärkkteei määngin kēäll'jeei ouddnummuž täimmjemprograam Agenda 2030 täävtõõzzin da vue'lttäävtõõzzin. Teäddceäklõõsvu'vdd peejj tiu'dde tõin jeä'rbi mie'ldd pue'tti:

8 Teäddceäklidõsvu'vdd 4: Infrastruktur da logistikk

8.1 Vue'kk-koovv Aarktlaž strategia 2021 raajjâmpoodd

Aarktlaž infrastruktur ooudâsviikmõõžžâst Lää'ddjânnam oou'dad še takai täävtõõzzid aarktlaž vuu'd juârbte'mvuõđ, ekonoomlaž vuei'ttemvuõđi, tuâjjvuõđ di jeä'rben lää'des luâđ staanummšest da tai lokku välddmõõžžâst EU politiikkâst. Kõõskâst lij äimmõsmuttâz tuõ'llstõõllmõš. Tâ'vv jie'llemvue'jj da alggmeerai vuõiggâdvuõđ staaneet da pukin kõskksaž aarktlaž vuu'd ha'ŋkõõzzin tue'jjeet tää'rkes vaikkõsa'rvvõõzzid. Puk tät seeičâstt še logistlaž va'lljummšid. Seämmast viiggât ooudâs Lää'ddjânnam jáâtlõksäimmõõzz kiddynummuž še tâ'vv vue'ssen Euroopp veiddsaž jáâtlõksäi'm TEN-T kõskksäi'mmkeäinaid. TEN-T jáâtlõksäi'm täävtõssân lij oou'deed stani keäll'jeei da ekonomia jie'llemviõgg tuärjjei jáâtlõkriâšldõõgg.

Seamma ääi'j aarktlaž strategia raajmõõžžin lij valmštõllum vuõssmõs vä'lddkâaddlaž jáâtlõkriâšldõkplaan, kââ'tt pri'mmeš keäđda 2021. Aarktlaž politiikk strategia infrastruktur da logistiikk –teäddceäklidõsvuu'd kuõskki linjõõzz lie nääi't-aa õhtneeii vä'lddkâaddlaž jáâtlõkriâšldõkplaanin.

Jäätlõkriâšldõõgg ooudâsviikmõõžžâst kuâsttje čiolggsânji Tâ'vv-Lää'ddjânnam vue'ssen viõkksânji jie'llemvue'kkjâäl taimmjemouddõõzzi nâânummuš, meeraikõskksaž vuállamvuõtt da jáâtlõkõhttvuõđid rä'jjlažjânnmid.

Õhttsažtuâjj õhttvuõđi ooudâsviikmõõžžâst Aarktlaž suâvtõõzz jânnmin da Baree'nts vuu'd taimmjee'jivui'm lij vääžnai. Meeraikõskksaž mäddjäätlõkõhttvuõđi lââ'ssen vuu'd ooudâsviikmõõžž diõtt vääžnai lie še miâr- da ke'rddemjäätlõkõhttvuõđ. Säätk lie vääžnai jeä'rbi mie'ldd veeidas šõddi lo'sses industria diõtt da ke'rddemtrafikk da ke'rddemsâjldõõgg kuâsttje čiolggsânji jeä'rbi mie'ldd vääžnai turismmie'llemvue'jj staanummša še vue'jjest mânŋa COVID-19-pandemiast.

Kuva 14. Tâ'vv-Lää'ddjânnmest lij takai, što jie'llemvue'jj lie määngpeällsaž da mä'tkk-kõõsk lie kuu'kk. Sniimmi: Kaisa Sirén

Tâimmjeei saakkeemõhtvuõđ lie viält'te'mes aarktlaž vuu'd aazzi, ekonoomlaž tâimmjummuž da jie'llemvue'kkjäl diõtt. Tõk lââ'zzte še staanvuõđ vuu'dest. Saakkeemsäimmõõzzi raajmõš da â'Innâânnmõš aarktlaž vuu'dest lij samai vä'žžel nu'tt teknlânji go še ekonoomlânji. Râ'tkkummuž kai'bbjee määng jee'res teknologiaid, mâ'te satelliitt, radioõhtvuõđ da miârrkââ'bel di tõi õhttõõllmõõžž pue'rmõs lopp-pohttöõzz vuäžžam diõtt.

Tâ'vv-Lää'ddjânnmest lij jii'jjesnallšem määngpeällsaž jie'llemvue'jji kee'rij da ku'kes mä'tkkkõõsk, kook teä'ddee, što mä'tkk- da jáâ'dtemräaidai tuâimmjemvuõđ lie vääžnai. Keäinnsäimmõõzz kvaliteett da jie'llemvue'kkjäl taarb lie miârkteei. Änn'jõž jáâttlõkinfrastruktur kuddân âânnmõš da jie'llemvue'kkjäl diõtt važžad poottälčeäphti pue'rummuš lij vääžnai.

Jäättlõkriäšldõõgg õõ'nni mie'rest lie Tâ'vv-Lää'ddjânnmest jõnn pââ'jjvaajtõõllmõõžž. Tâ'vven, mâ'te aarktlaž vuu'dest takainalla, lie še ku'kes mä'tkkkõõsk da hää'rves aazztõs. Tõk po'hte keäll'jeei jáâttlõõgg lââ'zztummuš va'žžtõõzzid, kook vue'zzstes teäddee mä'hssem- da inforiäšldõõggi di čuõlmpapai'ki tuâimmjem vääžnauvuõđ.

Jeä'rben turiistid jááttlõõgg kääzkkõõzzi oudâsviikkõõžžâst lie vuei'ttemvuõđ. Še turiistid lij vääžnai piâssâd soojjinalla jáá'tted obb kalottvuu'dest râast raa'jid.

8.2 Täävtõsvue'kk Aarktlaž strategia 2021 čöõđtem ääi'j

Vä'lddkää'ddlaž jááttlõkriâšldõkplaan täävtõssân lij, što jááttlõkriâšldõk staan obb Lää'ddjânnam âstjemvuõđ da va'sttad jie'llemvue'jji, tuâjastjeällam da jälstumuž taarbid.

Täävtõõzz õsttmõõžž diõtt jááttlõksäi'm kääzkkõstää'zz viiggât oudâs jie'llemvue'kkjääi da tuâjastjeällmõõžž taarbid da meeraikõskksaž jááttlõõgg njue'bžžel jááttmõš staaneet. Ainsmââ'ttet, što jee'res vuu'd lie vuállamlaaggan määžna ääi'jest koin-ne jáá'ttemhäämain le'be toi kuällsin. Markkânmääinlaž joukkjááttlõk-kääzkkõõzzi keâšttõõttmõšoudldõõzzid viiggât oudâs da vuâđdkääzkkõõzzi ta'rjummšest ââ'net huõl nu'tt kuullviõkksânji ko vuei'tet vuu'din, koin markkânmääinlaž kääzkkõõzzid jeä't šâddu.

Lââ'ssen haa'leet seeilted jie'llemvue'kkjääi da tuâjastjeällmõõžž diõtt vääžnai õhttvuõđid vuu'dest mäddkää'ddkõõskõõzzid da jee'res vääžnai kõõskõõzzid. Jááttlõõgg čuõlmpaai'ki da mä'tkkrääidai tuâimmjemvuõđ viiggât oudâs. Jee'res narodjoouki jáá'ttemvuei'ttemvuõđid staaneet sosiaal'laž keäll'jemvuõđ staanummša. Tä'vverjäättlõõggâst ouu'deet jáá'đtõõzzi viõkkšõsvuõđ da piâstocccnummšid jeä'rbi mie'ldd digitalisaatioin da raajât vuei'tlvi'žžen se'rddumuž keäll'jab jááttlõkhäämaid.

Puk täävtõõzz pä'rğge tuõ'llstõõllâd äimmõsmuttâz. Vä'lddkääddlaž jááttlõkriâšldõkplaan pârgg staaneet obb Lää'ddjânnam âstjemvuõđ, va'stteed jie'llemvue'jji, tuâjastjeällmõõžž da jälstumuž taarbid da pue'reed jááttlõkriâšldõkplaan õhttsažkää'ddekonoomlaž viõkkšõsvuõđ.

Aarktlaž politiikk strategia täävtõõzzin logistiikk viiggât oudâs nu'tt, što tõt kääzkkâstt jie'llemvue'kkjääi da tuâjast jeällmõõžž keäll'jeei jáá'ttemhäämain. Teättjäättlõõgg vuállamvuõđ, jeä'rbi mie'ldd kobddne'ttlinjõõhttvuõđid, nââneet põrggsi da meerlai taarbid.

Keäll'jeei jááttlõõgg da jeä'rben vaajtõsmääinlaž puâlddemaunnsivui'm tuâimmjeei jááttlõõgg taimmjemouddõõzzid nââneet ouddmiârkân nu'tt, što lââ'zztet vaajtõsmääinlaž puâlddemaunnsid õõ'nni vuejjamneävvai liâdgnoorrâminfrastruktur.

Kuva 15. Aarklaž â'Immveidasvuõttkõõskõs va'sttad Suä'djel meersaž satellittdatakõõskõõzzâst. Sniimmi: Kaisa Sirén

jááttlõõgg piásttji occnummša da pue'rmõs vue'jji juákkmõ'sše meeraikõskksaž õhttsažtuáj jue'tk̄et da äu'k̄keet jeä'rbi mie'ldd Meeraikõskksaž miârrjáá'ttemorganisaatio (IMO) da Aarktlaž suávtõõzz tuáj.

Lo'sses puä'lddemoolj (Heavy Fuel Oil, HFO) âánnmõš da kääربي puä'lddemaunnsa jáá'dtummuš lij IMO-šióttõõllmõõžž vuáđđald kíõlddum aarktlaž miârvuu'din suei'nnmannust 2024 ää'ljee'l. Lää'ddjânnam táimm IMO:st aktiivlânji, što kíõld pijjät tiu'dde. Tuáj lo'sses puä'lddemoolj ko'rvvummsa vaajtõsmäainlaž puä'lddemaunnsin älgg kuuitâg juä'tk̄ked ouddâl kíõld viõ'k̄kešõddmõõžž.

Lää'ddjânnam lij aktiivlânji ooudäám aarktlaž vuu'd miârrjáá'ttmõõžž staanvuõđ da keäll'jemvuõđ pue'reei IMO polaarkood (International Code for Ships Operating in Polar Waters, the Polar Code) viõkkšaž tiu'ddapiijmõõžž. Tán tuáj älgg juä'tk̄ked. Tõt tuârrjad pe'ce Lää'ddjânnam tuáj IMO:st, še mij miârrklusteer staattus aarktlaž silttee'jen.

Jááttlõõgg oudâsviikkõõžžâst náâneet digitalisaatio. Vaajtõsmäainlaž puä'lddemaunnsi âánnmõõžž ouu'deet pukin jááttlõkhäämain da čio'lḡgeet jeä'rbi mie'ldd liädglaž ke'rddem vuei'ttemvuõđid.

Jááttlõõgg ođđ kääzzkõõzzid da táimmjemnaa'lid viiggât ooudâs nu'tt, što tók va'sttee šornnee turistiism taarbid. Tääzz õhttee še raajid rástldeei õhttvuõđ Lää'ddjânnam, Taarrjânnam da Ruõccjânnam tá'vv-vuu'din. Laurila-Tornio-Haaparanta -kõõsk liädggummužha'ñk̄kõs tuârje'če Lää'ddjânnam ru'vddcuâggasjäättlõõgg meeraikõskksõ'bbe šõddmõõžž, ru'vddcuâggasjää'dtummuš kuulviõkkšažvuõđ di industria keäštõõllâmoodd. Õhttvuõtt õhtte'če Tá'vv-Lää'ddjânnam da Tá'vv-Ruõcc meeraikõskksaž jááttlõk̄keäinaid Euroopveiddsaž jááttlõksaimmu, Bareents voudda da Jiõññmie'rre Narvik säätk pääi'k̄ da õinn Kookkasnuõrttja.

Liikkeei kääzzkõõzzi puu't'tem diõtt ouu'deet äävai teäđ vuei'ttemvuõđid, viiggât ooudâs tuáimmjeei mähss- da informaatoriäšldõõggid di pue'reet jááttlõõgg čuõlmpaai'ki tuáimmjemvuõđ. Äävai diğitaal'laž teätt vuáitt jáá'dted jm. ođđ applikaatioi šõddmõ'sše markkânmäainlânji.

Meteorologia miârkk̄tõs Lää'ddjânnam aarktlaž silttummušest kuâsttai ouddmiârkkân Äimmiõttistrotitel Suä'djel aarktlaž ä'Immveidasvuõttkõõskõõzz táimmjummušest. Ä'Immveidasvuõttkõõskõõzz infrastruktuur satellittdata vuâsttavälddmõ'sše, prosessâsttmõ'sše da kääzzkõõzzpuu't'tõ'sse õ'httee'l lij nu'tt meerlânji go še meeraikõõsk̄eld miârkk̄teei.

8.3 Strateegla tääim

- Jááttlõõgg õõlmåseurooplaž oodåsääi'mi (TEN-T) oodåsviikk mõš da vuálláttmõš tååvas. Vuáđđmiår-Baltia di Skandinavia–Kõskmiår õõd-sääi'mmkeäinai veeidummuž EU Sääimai Euroopp -asetõõzzást (Connecting Europe Facility) 2021 rá'jje vuei'tlvi'žžen tá'vv vuu'di õ'httummuž di ru'vddčuággasjåáđtõõzzid aarktlaž vuu'did jee'resá'rnn Eurooppa di meeraikõskksaž markknid.
- Valmštõõđat äimmõsmuttáz vaikkõõzzid jááttlõkinfrastruktuurást da väällåánnmõõžžást nu'tt, što äu'kķeet ođđsumus tu'tkķummuš-teáđ infrastruktuur oodåsviikk mõõžžást da jááttlõksääi'mi viõkkšaž åánnmõõžžást.
- Raaját vuei'tlvi'žžen tuåimmjeei mä'tkķ- da jáá'dtemkuällsid keäll'-jeei liikummuž da jáá'dtummuž tuårjjan nu'tt, što viiggát oodås ođđ kääzzkõõzzid.
- Viiggát oodås nokk káttai nu'bbnallšem puå'lddemaunnsi (jm. liådg, gaass, hydrogeen di ođsmeei da liådgguå'lddemaunnáz) jue'kķeminfrastruktuur. Staanad jue'kķeminfrastruktuur õhtnažvuõđ da vooudlaž kät-temvuõđ da ouu'deet vaajtõsmåäinlaž pue'lddemaunnsi vuåžžmõõžž. Tue'jjeet meeraikõskksaž õhttsažtuáj tá'vv vuu'd veeidsaž da snåätnai jue'kķemsåimmõõzz oodåsviikk mõ'sše.

Ķe'rddemtrafikk

- He'Issen-Vantaa Ķe'rddemsåjldõõgg oodåsviikkåmouldõõzzin huõl-låánnmõš raajj vuei'tlvi'žžen še tåimmjummuž jee'res Ķe'rddemsåjldõõggjin, kook äu'kķee ođđ teknolooglaž rá'tkķummsid. Viiggát oodås mä'tkķrääidaid Ķe'rddemsåjldõõggid kee'jjmie'ldd Lää'ddjånnam.
- Våå'ldet lokku Ķe'rddemjåáttlõõgg miårkktõõzz veeidas da härvva assum jånnam åsttjemvuõđ staanummšest di čårvuu'di potentiaal äu'kķummšest.
- Põõrgát vaikk tet tõõzz, što Ķe'rddemsåjldõõggi å'lnnåánnmõõžž da oodåsviikk mõõžž vuei'tet juå'tkķed säimmõsprinsiipin še jue'tķest da oodåsviiggát mä'tkķrääidaid Ķe'rddemsåjldõõggid. Ärvvtõõlåt Ķe'rddemjåáttlõõgg ouu'deemkue'stlmid Finavia Ķe'rddemsåjldõõggjin da vaikkõõzzid Ķe'rddemjåáttlõõgg kääzzkõståssa jee'res vuu'din.

Miärrjäåttmõš

- Vaikket viökksânji miärrjäåttmõžž meeraikõskksaž pirrõssiõttõõllmõžž ouu'dummša Meeraikõskksaž miärrjäå'ttemorganisaatiost (IMO) jeä'rbi mie'ldd jue'tkkee'l IMO polaarkood (International Code for Ships Operating in Polar Waters, Polar Code) viökksaž tiu'ddepiijmõžž.
- Plaaneet lää'dd jioŋŋmuâraineävvai oodummuž di nâneet tä'lvvmiärrjäåttmõžž õhttsažtuâj õõutsââ'jest rä'jjlažjännmivui'm.
- Äâ'net huõl lää'dd tä'lvvmiärrjäåttmõžž spesiaalsiltummšest da ta'rj-jeet kääzzkõžžid, kook rä'jje vuei'tlvi'žžen staani jäåttmõžž da aarktlaž pirrõžž jii'jjesnallšemvuõdi sue'jjlummuž aarktlaž vuu'dest. Ooudâsviiggât õinn käärbid da säätkaikõskksaž teädvaaajtummuž, kuä'ss käärab vuäitt meälgtet miârâst da nu'tt piâssâd miârkkteei kie'ppummšid šâddeempõrttgaasspiâstjin. Logistlaž riâšldõõgg energiaviökksõsvuõd pue'rummuš õõlgat innovatiivlaž saakkummušteknologia, digitaal'laž kääzzkõžžid da teättriâšldõõggi äävummuž.
- Äu'kķeet lää'dd miârklusteer siltummuž vä'žžlõs tä'lvvmiärrjäåttmõžž jeällmõžžin ouddmiârkkân ääppalvâäl âännmõžžâst frahttjäåttlõõggâst. Õõlgtet vue'sttvuârvuõd, go Lää'ddjânnam miârklustra da še õõlmâs di privaatt sektoo're norrum siltummuž äü'kķeet õhttsažtuâjast aarktlaž miärrjäåttmõžž siltummšid ooudâsviiggi õhttsažtuâjtaaurõžživui'm. Õhttsažtuâj tuârjjad lää'dd siltummuž da teknologia viikkmõšvui'ttemvuõdid da innovaatioid.
- Nâneet Aarktlaž vuu'd miärrjäåttmõžž infrastruktuur da kaart'temteäð ooudâsviikkmõžž čõõ'dtee'l miârmmetteemtâimmjummuž.

Saakkeemsäi'm

- Äâ'net huõl tõ'st, što snäätinas da vää'itemoddsaž teättjäåttlõksäi'mi da digitaal'laž kääzzkõžžid vuäžžmõžžâst aarktlaž vuu'dest. Nâneet, što jie'llemvue'kķjâäl õõlgtam šioŋg jäåttlõkõhttvuõdi vue'sttpaarrân lie teättjäåttlõkõhttvuõd, koin tuâj vuei'tet tue'jjeed päi'kķest soorčĳâni.
- Äu'kķeet jee'res teknolooglaž rä'tkķummši õ'httummuž aarktlaž vuu'dest pue'rmõs lopp-puäðõõžž vuäžžmõ'šše jee'res äâ'nnemtaarbid jeä'rbi mie'ldd satellitt-teknologia veäkka. Ooudâsviikkâd globaal satelliitriâšldõõggi ouu'deemtuâj da markknid pue'ttem, što õõ'nnjid vuäi'tčeš ta'rj-jeed uu'ccmõsân vuäðtâä'zz saakkummuškääzzkõžžid.
- Jue'tket tuâj meersaž da meeraikõskksaž õhttvuõdi da ouddmiârkkân datatâäl toi'mmjemoudldõõžžid pue'reem diõtt da maazzlââ'stet Lää'ddjânnma teättjäåttlõk- da software-investâsttmõžžid, mie'ldd looggee'l datakõõskõžžid.

- Ä'jsmää'ttet pörggsid tuejjeed öjhhttsažtuâj öölmâs sektorin täimmjeei teäggto'smaalli kaunnmõ'sše viält'te'mes teättjäättlökinvestâsttmõžži šöddummša vuu'did, koid töt ij leäkku määžna markkânmääinlânji. Nää-neet saakkumuškääzkkõžži tuäimmjemvuött Lää'ddjânnmest loopp looppâst lää'jj meäldlaž öölmâskääzkkõsöölgtožživui'm, jös tuäimmjeei öhttvuõđ jie leäkku muđoi vuäžžamnalla.
- Vää'ldet lokku teätt- da saakkumušteknologiasue'rij tuejjääm šäd-deempörtgaasspiâsttjid da materiaalâânnmõš di vää'ldet âânnmõ'sše kuânstid, koin sue'rij pirrõsvaikktožžid vuei'tet vaaldšed.
- Jue'tket Aarklaž suävtöžž tuâj saakkumušöhttvuõđi da kobbdne'ttlinjj-kääzkkõžži vuäžžmõžž pue'rummša aarklaž vuu'dest.

Teäddceäklösvu'vdd peejj tiu'dde pue'tti ķeäll'jeei ouddnumuž täimmjemprograamm Agenda2030 täävtöžžid da vue'lttäävtöžžid:

9 Strategia ohjeemvaiktõs da täävtõõzzi da tääimi seu'rrjummuš

Strategiast vää'ldet lokku tõi ohjeemvaiktõs da resuursid di tääimai seu'rrjemmekaniismid. Strategia täävtõõzzi teäuddjummuš õõlgat juätkkjeei seu'rrjummuš.

Aarktlaž vasttõsve'rğgnii'kki tuäj-joukk va'sttad jii'jjes vaaldäšmvuu'di kiõččâmvue'jji lokku välddmõõžžâst strategia täävtõõzzi da tääimai seu'rrjummušest.

Meerlaž keäll'jeei ouddnummuš sââ'j seu'rrjet meerlaž keäll'jeei ouddnummuš indikaattori vie'kken. Aarktlaž vasttõsve'rğgnii'kki tuäj-jooukâst suävtet Aarktlaž politiikk strategiaa'je suävlaž seu'rrjemnalla âârrai indikaattori strategia priimm'mõõžž mâŋŋa.

Aarktlaž vasttõsve'rğgnii'kki tuäj-joukk puu'tat vuä'nkõs analyys piirree'jji strategia täävtõõzzin da juõ'kki teäddceäklõsvuu'd tääimai teäuddjummušest. Tât analyys pouu'tet tiõttu Aarktlaž politiikk strategia vuä'pstemjou'kke da Aarktlaž sagstõõllâmâdda. Lââ'ssen strategia täävtõõzzi da tääimai teäuddjummuš kiõtt'õõlât taarbi mie'ldd halltõõzz tu'mmjemtuäjjorganin.

Tääimi šõddâam kuulid da tõi äi'ğğkõõskid se'lvtet. Teäggtoõzzin tu'mmjet õõlmâs ekonomia plaan da valdia täällarvvlõõzz valmštõõllmõõžž õhttvuõđâst. Tääimai õõlgtam valdia teäggtoõs čõõdtet valdiaekonomia raami mie'ldd taa'rbi mie'ldd nu'tt, što mie'rrtie'ğğid tillââvat odđest.

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-383-540-5 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF